

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Bakalářská práce

MOŽNOSTI A MEZE INTERPRETACE V ARTETERAPII

Vedoucí práce: PhDr. Ing. Marie Lhotová, Ph.D.

Autor práce: Jiří Prášek

Studijní obor: Pedagogika volné času

Forma studia: Prezenční

Ročník: Čtvrtý

2014

Prohlášení:

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum:

.....

Podpis studenta

Poděkování:

Děkuji vedoucí mé bakalářské práce PhDr. Ing. Marii Lhotové, Ph.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah

Úvod.....	5
1. Interpretace, arteterapie - vymezení pojmů.....	7
1.1 Problematika interpretace.....	7
1.2 Definice arteterapie	9
1.3 Vztah interpretace - arteterapie	11
2. Možnosti interpretace při arteterapii	13
2.1 Poskytovatel informací.....	13
2.2 Redukce a zjednodušení	15
2.3 Reciproční vlivy	16
2.4 Terapeutický, abreakční potenciál	16
3. Interpretační meze	18
3.1 Kritérium interpretace	20
3.1.1 Validita.....	21
3.1.2 Reliabilita	23
3.2 Interpretační východiska a požadavky	26
3.2.1 Shoda ve vnímání	26
3.2.2 Aktuálnost myšlenek	30
3.2.3 Zachování autonomie díla	30
3.2.4 Celek složený z částí	31
3.3 Problematika symbolů v obraze	31
4. Jak interpretovat?	35
Závěr.....	38
Seznam použité literatury	40
Abstrakt	43
Abstract	44

Úvod

„Cílem interpretování v arteterapii je ukázat, jakou cestou jít dál.“¹

Interpretační snahy jsou denním chlebem jak arteterapeutického pracovníka, tak v jistém smyslu i obecného lidu zároveň (jak uvidíme níže). Vzhledem k této skutečnosti považuji za žádoucí, věnovat se oblasti interpretace v rámci arteterapeutické léčby v co nejširších souvislostech, neboť dosud nebylo v české kotlině napsáno žádné takové pojednání, které by rozebíralo tento fenomén. Někteří autoři se tématu věnují pouze okrajově, někteří více a ještě jiní naopak vůbec, přestože je interpretace jedním ze základních kamenů celého komplexu, zvaného léčení.

Rád bych tedy ve své bakalářské práci reflektoval, jak už název napovídá, různé možnosti a hranice, kterých může interpretační proces nabývat v rámci arteterapeutické léčby. Cílem mé práce je pak vyhledat a popsat potenciální pozitiva i negativa vycházející z vlastností interpretace samotné, individuality aktéra či charakteru předmětu/objektu interpretace.

Pro lepší orientaci ve vybrané oblasti vymezím v první části základní pojmy, kterých se bude týkat obsah dalších kapitol. Nejdříve definuji termín interpretace, k čemuž mi jsou nápomocné vybrané poznatky odborných publikací týkajících se různých oborů. Poté se budu věnovat pojmu arteterapie a jejímu vymezení. Následně srovnám vztahovou rovinu mezi těmito dvěma fenomény, protože ve světle tohoto srovnání lépe vyniknou určité aspekty obou fenoménů v následujících odstavcích, jak interpretace, tak arteterapie. V dalším oddíle se věnuji možnostem interpretace v arteterapii, tedy potenciálu, jaký v sobě interpretační proces v rámci arteterapeutické léčby nese a který do jejího průběhu přináší. Potom přednesu různé hranice a omezení, které se s interpretací pojí a která tak tento proces naopak více či méně ztěžují, přesto však v jistém smyslu i cizelují. Ke konci nahlédneme do oblasti interpretace symbolů, neboť tato část arteterapeutického procesu je jednou z hlavních. Zároveň připojím určité základní předpoklady pro stanovení věrohodné, v pravdě „léčebné“, interpretace. Většinu částí rozebírám zprvu na obecné rovině, teprve až potom taktéž pohledem arteterapeutického procesu.

Hlavním zdrojem odborných poznatků se mi staly knihy Jana Slavíka *Umění zážitku, zážitek umění (teorie a praxe artefietiky 1.díl)* a *Od výrazu k dialogu ve výchově* -

¹ LHOTOVÁ, M. *Proměny výtvarné tvorby v arteterapii*, s. 48.

Artefiletika, který zpracovává témata knih velice obsažným a přitom uchopitelným způsobem ze strany čtenáře. Další podporou mi byla publikace Jaroslavy Šickové-Fabrici *Základy arteterapie* především pro svou stručnost a striktní zaměřenost k dané látce. Ze stejných pohnutek jsem čerpal i z knihy *Kresba jako nástroj poznání dítěte (Dětská kresba z pohledu psychologie)*, kterou napsala Roseline Davido, dále také *Proměny výtvarné tvorby v arteterapii* autorky Marie Lhotové a *Skupinová arteterapie (Nápady, témata a cvičení pro skupinovou výtvarnou práci)* od Marian Liebmann. Kromě těchto základních zdrojů jsem čerpal ještě z množství dalších odborných publikací, jež jsou připojeny v Seznamu použité literatury na konci práce.

1. Interpretace, arteterapie - vymezení pojmů

1.1 Problematika interpretace

Nahlédneme-li do Slovníku cizích slov, nalezneme sloveso *interpretovat*, které obsahuje dvě odrážky: „1. vykládat, vyložit, vysvětlovat, vysvětlit, tlumočit 2. ztvárňovat, ztvárnit divadelní, filmovou roli nebo provádět, provést hud. skladbu.“²

Psychologický slovník o interpretaci říká: „vysvětlení a objasnění nejasného nebo nesrozumitelného jevu. V psychologii je interpretace v podstatě hypotézou. Interpretuje se test a interpretuje se chování, tj. psycholog se snaží logickými dedukcemi seskupit co největší počet empirických fakt do koherentního celku. Základem každé interpretace je princip vhodnosti: jestliže nevíme, jaká je pravda, je třeba hledat, co je vhodné k vysvětlení, tj. co nejlépe vyhovuje, co odpovídá podmínkám a požadavkům logiky. Psychologovy a psychoanalytickovy interpretace jsou jen přijatelné nabídky; nikdy nepřinášejí důkaz.“³

Corsiniho Slovník psychologie charakterizuje interpretaci taktéž ve dvou v směrech, 1. obecně, jako vyjasnění významu hry, hudební skladby, uměleckého díla nebo jiného souboru, kterému nebylo úplně porozuměno. 2. Psychoanalyticky vzato je to pokus o vyjádření a vysvětlení vnitřních obsahů a významů pacientových postojů, impulsů, tužeb, vzpomínek a způsobů chování.⁴

Filosofický slovník říká o interpretaci, že je to: „(z latinského *interpretari*, vykládat, překládat, umět posoudit) v širším smyslu výklad vůbec. V hermeneutice jedna z metod, jíž má být smysl daného textu nebo jiného duchovního útvaru převeden do obecného a zpravidla jazykově fixovaného porozumění. Přitom se vědomě rezignuje na postulát úplné bezpředsudečnosti, neboť každé porozumění je vázáno na množství předchůdných, interpretaci ovlivňujících podmínek.“⁵

Podle P. Ricoeura je také důležitý fenomén polysémie, kterým označuje fakt, že „vyjmeme-li svá slova z konkrétního kontextu jejich užití, pak mají více než jeden význam.“⁶ Interpretace pak podle něj „spočívá v rozpoznání toho, jaké relativně jednoznačné sdělení mluvčí vytvořil ...“ Následně vyvozuje i cíl interpretačního procesu, a to sice „vytvořit

² Slovník cizích slov, s. 320.

³ SILLAMY, N. *Psychologický slovník*, s. 88.

⁴ Srov. CORSINI, R. J. *The dictionary of psychology*, s. 501.

⁵ HORYNA, B., ŠTĚPÁN, J., BLECHA, I., a kol. *Filosofický slovník*, s. 192.

⁶ RICOEUR, P. *Úkol hermeneutiky*, s. 5.

relativně jednoznačnou promluvu ... a odhalit při přijímání sdělení tuto intenci jednoznačnosti.“⁷

Bruggerův Filosofický slovník se pojmu interpretace nevěnuje přímo, ale v rámci tématu rozebírá termín vysvětlení (a vysvětlování), které „znamená obecně převádění neznámého na známé. Pojem vysvětlíme, uvedeme-li jednotlivé znaky, z nichž vzniká už jako předpokládané známé ... Stav věci vysvětlíme, jestliže jej převedeme na jeho prvky, nutné příčiny, nebo ve zvl. případě na ob. zákon ...“⁸ Dále se zabývá pojmem rozumění: „Rozuměním se nazývá způsob pochopení, který odpovídá objektivnímu smyslu (ve všech jeho odstínech). Jde přitom o projasnění nějakého ze sebe nepochopitelného vnějšku z jeho vnitřního základu. Při cestě k hlubšímu rozumění lze rozlišovat tři stupně. Sémantické rozumění se opírá o nápadný znak, jehož smysl je buď pochopitelný ihned, nebo jej lze objasnit výkladem (1). Zvláštní důležitost má rozumění slovu jako znaku našich myšlenek. Věcný obsah, který se rozkrývá pomocí znaků, je často sám opět ve svém smyslu něčím, čemu má být rozuměno. Teleologické rozumění objasňuje dynamickou hybnost, tvar či prostý výskyt něčeho podle příslušných cílů a základních hodnot (2). Je neseno metafyzickým rozuměním, které se obrací k smyslu bytí vůbec, nakolik se toto bytí opravňuje samo ze sebe či silou své nejvlastnější bytnosti, čímž také zdůvodňuje všechny hodnoty a cíle (3); že se rozumění týká právě i důvodů cíle a bytnosti, je zřejmé z jejich vzájemné vnitřní souvislosti; bytnost předznamenává cíl a cíl předjímá završení bytnosti.“⁹ Třetím výrazem, který může pomoci lépe vyjasnit jev interpretace, je pochopitelnost: „Něco pochopit znamená především něco prohlédnout, podívat se tomu až do základů. Co je zcela pochopeno, na to se pohlíží tak, jak to je, tj. z jeho základu, z něhož vyrůstá. Protože však kontingentní (něco náhodné, nahodilé¹⁰) nemá dostatečný důvod svého bytí nikdy samo v sobě, nýbrž vždy v něčem jiném, ve své příčině, pochopit kontingentní stav znamená poznat jej z jeho příčin ... O pochopení bytostně nutných souvislostí se většinou říká: *nahlédnout*; bytostné vztahy samy jsou *nahlédnutelné*.“¹¹

P. Kouba pak říká, že: „interpretace je druhem rozumění.“¹² Během tohoto procesu dochází k přeměně díla i posuzovatele zároveň. Posuzovatel mění dílo skrze svoji dosavadní zkušenost, pomocí které interpretuje význam určitého jevu v díle. To znamená, že vidí-li na obrázku psa (nějaký nápadný znak - viz výše Sémantické rozumění), interpretuje psa jako psa

⁷ Tamtéž, s. 6.

⁸ BRUGGER, W. *Filosofický slovník*, s. 486.

⁹ BRUGGER, W. *Filosofický slovník*, s. 374.

¹⁰ Srov. *Slovník cizích slov*, s. 377.

¹¹ BRUGGER, W. *Filosofický slovník*, s. 310.

¹² KOUBA, P. *Smysl konečnosti*, s. 76.

a ne jako kočku. Současně však i dílo mění posuzovatele, a to skrze určitý jev v sobě zobrazený, kterým říká posuzovateli, že existuje i taková forma významu (na obraze), kterému posuzovatel dosud rozuměl v jiných souvislostech. Tedy, pes na obrázku říká posuzovateli, že i TOTO je pes a ne kočka a tím rozšiřuje a obohacuje zkušenost interpreta.¹³ Závěrem dodává, že: „Kde nedochází k obojímu, tam buď pouze reprodukuje a rozmělnujeme, nebo si svévolně vymýšlíme.“¹⁴

K problému interpretace se také vymezuje J. Sokol ve svém Slovníku filosofických pojmů: „interpretace, z latiny, původně zprostředkování, ve filosofii hledání významu nebo smyslu (nejčastěji textu) a jeho zprostředkování někomu, komu by jinak nebyl přístupný: výklad, překlad. Prostředník (interpret) přitom vychází z předchozích znalostí (písmo, jazyka, dobových souvislostí, situace), ze studia kontextu (okolí, doby) a z tzv. předporozumění, tj. svého výchozího mínění o vykládaném textu. To se v průběhu interpretace stále koriguje a upřesňuje, takže umožňuje další postup. Tomu se někdy říká hermeneutický kruh.“¹⁵

J. Bystřický relativně shodně s Filosofickým slovníkem k tomu všeobecně dodává, že: „Interpretace znamená zpřístupnění, převádění neznámého na známé, složitého, poměrně komplikovaného na jednoduché, nesrozumitelného na srozumitelné. Mohli bychom říci, že je to redukce, omezení, zjednodušení.“¹⁶

Na základě výše uvedených definic lze fenomén interpretace shrnout asi takto: jde o vyjasnění, vysvětlení, po-rozumění určitým obsahům, smyslům, které nebyly, nejsou anebo nemusí být zřejmé.

1.2 Definice arteterapie

Na internetových stránkách České arteterapeutické asociace je arteterapie charakterizována jako „obor využívající výtvarný projev jako hlavní prostředek poznávání a ovlivňování lidské psychiky ve směru redukce psychických či psychosomatických obtíží a redukce konfliktů v mezilidských vztazích. Výtvarné tvořivé aktivity mají podporovat zdraví a podpořit léčení. Ve všech těchto rovinách je arteterapie postupem léčebným. Kromě toho jsou arteterapeutické aktivity využitelné v primární, sekundární a terciální prevenci i v následné péči v oblasti zdravotnictví, sociální péče, výchovy a vzdělávání u dětí

¹³ Srov. KOUBA, P. *Smysl konečnosti*, s. 79.

¹⁴ KOUBA, P. *Smysl konečnosti*, s. 80.

¹⁵ SOKOL, J. *Malá filosofie člověka. Slovník filosofických pojmů*, s. 310.

¹⁶ BYSTRICKÝ, J., MUCHA, I. *Etika a fragmenty života*, s. 125.

i dospělých. Vzhledem k šíři možného a užitečného využití a prolínání jednotlivých oblastí je proto důležité zachovat průřezový mezioborový charakter povolání ...“¹⁷

Podobně vymezuje Americká arteterapeutická asociace obor arteterapie jako pomáhající profesi, v níž klient za pomoci arteterapeuta, uměleckého díla, procesu tvorby a zhodnocující reflexe, nahlíží a urovnává své pocity, emoční konflikty a úzkosti, povzbuzuje své sebevědomí a sebehodnocení, učí se ovládat své chování a návyky, rozvíjí sociální dovednosti stejně jako orientaci ve světě. Cílem arteterapie je podpořit anebo znovu nastolit klientovu rovnováhu fungování v životě a tak i jeho/její pocit osobní pohody a zdraví ...¹⁸

Poněkud zhuštěnou definici arteterapie podává J. Šicková-Fabrici, která vymezuje obor v širším smyslu jako „léčbu uměním, včetně hudby, poezie, prózy, divadla, tance a výtvarného umění. Arteterapie v užším slova smyslu znamená léčbu výtvarným uměním.“¹⁹ Dále pak rozděluje obor na receptivní („pasivní“ přístup - pouhá percepce uměleckého díla) a produktivní arteterapii („aktivní“ přístup - tvořivé činnosti).²⁰

Jiní terapeuti mluví o léčebném uvolnění, katarzi skrze výtvarný projev²¹, „podpoře nových úrovní percepčního uspořádání“²², nebo o rozvoji sebekontroly a uvědomování sebe sama.²³

Stejným směrem pokračuje K. Ženatá, která chápe arteterapii jako snahu o sebepochopení, sebeakceptaci a sebeuzření pacienta/klienta, k čemuž arteterapeut dopomáhá.²⁴

M. Liebman říká, že „arteterapie využívá výtvarné umění jako prostředek k osobnímu vyjádření v rámci komunikace, spíše než by se snažila o esteticky uspokojivé výsledné produkty, posuzované vnějšími měřítky.“²⁵

Aby pacienti dokázali po-rozumět a pochopit sami sebe, používá psychoterapie uměleckých aktivit (malování klasické nebo prsty, kreslení, sochaření, modelování, a další), skrze které se mohou pacienti emocionálně uvolnit, znovu nabýt sebevědomí a sebejistoty, neverbálně se tvořivě projevit a znovu (vy)budovat své sociální vztahy.²⁶ R. J. Corsini tak

¹⁷ Česká arteterapeutická asociace.

¹⁸ Srov. American arttherapy association.

¹⁹ ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*, s. 30.

²⁰ Srov. tamtéž.

²¹ Srov. NAUMBURG, M. In *Přístupy v arteterapii - Teorie a technika*, s. 41.

²² ROBBINS, A. *Objektní vztahy a arteterapie*, s. 105.

²³ ROSAL, M. *Kognitivně-behaviorální arteterapie*, s. 338.

²⁴ Srov. ŽENATÁ, K. *Obrazy z nevědomí*, s. 8.

²⁵ LIEBMANN, M. *Skupinová arteterapie*, s. 14.

²⁶ Srov. CORSINI, R. J. *The dictionary of psychology*, s. 68.

zjevně nechápe arteterapii jako samostatný obor, ale pouze jako formu psychoterapie s jejímiž cíli se tedy v podstatě shoduje.

Ani P. Kopta se svými arteterapeutickými cíli rámcově neodchyluje: „aby už lidé nebyli nehybní, byli pružní a naučili se přijímat do svého života všechny možné vlivy; naučit se vyrovnávat se s obdobím »sucha«, jak přetrpět stagnaci až do okamžiku, kdy nastane skutečně něco nového, jak vydržet napětí bez vyhlídky na budoucnost; jak zacházet s vlastním životem tvořivě, jak nesejít z cesty a především jak být v souladu sám se sebou, být srozuměn se svým vlastním vývojem, a to se všemi nedostatky, nerovnostmi a hranami, které člověk má, které ho vytvářejí a které k němu patří; v neposlední řadě je cílem převzetí rizika vlastní svébytnosti a riskovat být sám sebou.“²⁷

Díky tomu, že každý arteterapeut zažívá specificky osobní a tudíž unikátní zkušenosti²⁸ v arteterapeutické praxi, lze říci, že existuje takové množství definic arteterapie, jako je množství arteterapeutů. V každém vymezení však nalezneme několik více či méně stejných anebo alespoň podobných bodů, které jednotí pohled všech autorů a které velmi dobře a výstižně shrnuje pojetí, jež předkládá M. Lhotová: „Arteterapie se zaměřuje na psychické poruchy či obtíže pacienta s cílem léčebně na ně působit a směřovat k jejich redukci; jde tedy o léčení.“²⁹

1.3 Vztah interpretace - arteterapie

Abychom mohli pokročit dále, je nutné identifikovat vztah, který se vyskytuje mezi jevy arteterapie a interpretace.

Přistupujeme-li tedy k arteterapii jako k léčbě, lze říci, že tedy má svůj teoretický a empirický rámeček, kterým je dána jak oblast léčení, tak prostředky této léčby, totiž metody a nástroje, jimiž arteterapeut disponuje. Arteterapie je tedy název pro systém (léčby), v němž probíhá množství dílčích procesů a jevů, které se mohou dít i samostatně, ale teprve až s rámcem arteterapie se stávají propojeným komplexem, mířícím ke jednomu cíli. Z tohoto hlediska je arteterapie celek, určující směr jednotlivým jeho částem.

Podíváme-li se na fenomén interpretace, zjistíme, že je to dynamický proces, probíhající vždy v rámci nějakého většího celku, který udává cíl i obsah interpretování. Je to konkrétní činnost, nic statického, vždy se zřetelí upřenou na předmět, který je dán obsahem objektu, na němž je interpretování vždy závislé a k němuž se interpretace vztahuje. Nelze tedy

²⁷ KOPTA, P. *Hermeneutika a symbol (Historie, současnost a využití symbolu v terapeutické práci)*, s. 14.

²⁸ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*, s. 129; WADESON, H. *Eklektický přístup v arteterapii*, s. 455.

²⁹ LHOTOVÁ, M. *Proměny výtvarné tvorby v arteterapii*, s. 24.

interpretovat jen tak, bez ničeho, „interpretace musí mluvit o něčem, co musí být možné někde najít a respektovat.“³⁰

Z výše uvedeného vyplývá, že proces interpretace a proces arteterapie nestojí vedle sebe, nejsou to jevy, které pomyslně leží na stejné souřadné linii. Interpretaci můžeme vidět jako jeden z mnoha nástrojů používaných na cestě k cíli v rámci procesu arteterapie. I když hovoříme o interpretaci pouze jako o jednom instrumentu, jedné části z celého množství metod v arteterapii používaných, zdá se, že je ale také zároveň jedním z nejvyužívanějších arteterapeutických nástrojů, vzhledem k potřebě arteterapeuta co nejlépe porozumět klientovi v rámci léčby.

³⁰ ECO, U. *Meze interpretace*, s. 13.

2. Možnosti interpretace při arteterapii

Jak název kapitoly napovídá, „interpretace je jednou z možností, kterou arteterapie může při práci s artefaktem využívat.“³¹ Není tedy nutností ani nezbytností k úspěšné arteterapeutické léčbě, přesto má své výhody, které z tohoto procesu činí výhodný a účinný arteterapeutický nástroj.

2.1 Poskytovatel informací

Zjistili jsme, že interpretace je dílčím procesem arteterapeutické léčby, která je zahájena „v momentě, kdy je učiněna první interpretace, která vnáší do vědomí určitý prvek předkládaného materiálu, který již byl přeložitelný, ale ještě ne plně pacientem akceptovaný.“³² To znamená, že ve chvíli, kdy arteterapeut naslouchající řeči díla a procesu jeho vzniku začíná tento děj analyzovat, pouští se zároveň do překladu, který bude následně moci předložit i pacientovi k nahlédnutí a posouzení.

Pokud lze říci, že proces léčby se počíná vstupem pacienta do ordinace (pokud bychom šli ještě hlouběji, tomuto momentu předchází pacientovo „počáteční“ rozhodnutí požádat o arteterapeutickou pomoc, tedy rozhodnutí změnit stávající, nějakým způsobem nevyhovující stav, takže start léčení lze spatřovat už v této chvíli, kdy se mění pacientův náhled na situaci), lze v tomto smyslu také říci, že i proces interpretace se začíná v tomto okamžiku prvotního setkání arteterapeuta a pacienta, které působí určitým dojmem na obě strany. Ty ho jedinečně vnímají, rozumějí mu a specifickým, sobě vlastním způsobem, si ho také vykládají. To dokládá Heidegger³³ ve svém konceptu interpretace jako „bytí ve světě.“ Tato myšlenka pouze potvrzuje, že už při prvním setkání probíhá proces interpretace (protože tento děj se v tomto smyslu uskutečňuje v každém okamžiku lidského života). Takto získává nejen arteterapeut první informace k analýze, které může anebo nemusí využít v dalším průběhu arteterapeutické léčby, případně během procesu vlastní interpretace.

Nicméně naplno projevená (slovní) interpretace ovlivňuje proces pacientova uvědomování si jednotlivých faktorů spojených s jeho obtížemi, mnohem podstatněji a výrazněji. V okamžiku, kdy pacient dosáhne tzv. aha-zážitku, nebo-li prožije moment náhlého vhledu do problému³⁴, je cíl interpretace v této chvíli v zásadě splněn a může být přistoupeno k dalším obsahům. Pacient tedy získává skrze arteterapeutovy interpretující

³¹ LHOTOVÁ, M. *Proměny výtvarné tvorby v arteterapii*, s. 47.

³² WINNICOTT, D. W. *Lidská přirozenost*, s. 76.

³³ Srov. KOUBA, P. *Smysl konečnosti*, s. 76.

³⁴ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*, s. 328.

intervence do svého vědomí staronové obsahy k nahlédnutí a posouzení. Staré, protože se již dříve tyto skutečnosti nacházely v pacientově nevědomí; nové, protože s nimi nyní může být vědomě zacházeno a tak je pacient zase o krok blíže k plnějším pochopení sebe sama a tak lepšímu fungování ve světě.

Arteterapeut se totiž nachází v roli zprostředkovatele nevědomých obsahů pacientovy duše jeho vědomému Já. Jelikož pacient přichází, jakožto neschopný porozumět vlastním duševním (a tělesným) stavům a jejich příčinám, je právě na arteterapeutovi, aby našel právě ty příčiny a důvody způsobující pacientovu nestabilitu a vychylující jej tak z psychosomatického equilibria a následně tyto obsahy pacientovi zprostředkoval takovým způsobem, že jim tento porozumí. To vše se děje především skrze výtvarný výraz pacienta, který nás při interpretaci pohlcuje do svého specifického světa, kterému se snažíme porozumět, abychom jej mohl zprostředkovat autorovi svým pohledem. „Interpretace vstupující do díla musí proto v naslouchání tomu, co nám dílo říká, nalézat způsob, jak to říká, a v jeho výstavbě objevovat další podstatné významy toho, co říká. Žádný z těchto neoddelitelných aspektů svého smyslu nemůže dílo sdělit »přímo«, každý z nich musí být pochopen, tzn. tvořivě vynalezen.“³⁵

Vrátíme-li se k roli arteterapeuta jako vykladače, tlumočnicka ve službách pacienta, lze výtvarný výraz považovat za tělo pacientovy duše, které je zkoumáno a předkládáno pacientovi k posouzení. V tomto smyslu pak arteterapeut představuje svými interpretačními zásahy ústa pacientova duševního těla, kterými k pacientovi promlouvá a osvětluje mu cestu krajinou jeho duše. Je v podstatě zástupcem pacientova nitra, který dává pochopitelným způsobem najevo rozpoložení svého klienta (pacientovy duše) a informuje vyšší orgán, tedy pacienta, o nastalých problémech a potížích. Vykládá a ukazuje pacientovi pravidla a zákonitosti, které řídí jeho vnitřní uspořádání a tak umožňuje pacientovi tyto soubory ovládat.

Na to navazuje J. Slavík, když říká o uměleckém díle, „jako by člověka zasadilo do svého světa prostřednictvím uměleckého zážitku. Jestliže o tomto zážitku pak vypovídáme, popisujeme jej a v různě širokých kontextech vysvětlujeme jeho příčiny, jedná se o interpretaci díla.“³⁶ Stejně tak v rámci arteterapeutické léčby je pacient spolu s arteterapeutem vtažen do specifického světa výtvarného artefaktu, které potom zkoumají a společně diskutují o jeho obsazích, významech a příčinách z pohledu různých perspektiv

³⁵ KOUBA, P. *Smysl konečnosti*, s. 79.

³⁶ SLAVÍK, J. *Umění zážitku, zážitek umění (teorie a praxe artefaktiky 1.díl)*, s. 248.

a tak probíhá jeden velký proces interpretace ve smyslu Heideggerova „bytí ve světě“, jak je zmíněno výše, složený z několika dílčích interpretačních celků.

Cathy Malchiody ještě zdůrazňuje zapojení účinku hotového díla a procesu jeho vzniku na samotného pacienta. Interpret si tedy nevšímá pouze výsledku a procesu jeho dosažení, ale především toho, jaký prožitek a účinek mají tyto dva prvky na pacienta jakožto tvořícího autora.³⁷ Produktem arteterapeutického zkoumání jsou pak subjektivní, protože arteterapeutovy, informace o pacientově situaci, které mají současně aspekt objektivnosti, protože jsou nezávislé na pacientově vztahu k dílu, k procesu jeho tvorby nebo k jeho osobnímu prožitku se svým obrazem. Přesto hraje pacientův prožitek zásadní roli při interpretaci, protože „nejdůležitější je, jak svůj obrázek vidí sám autor a co jím chtěl vyjádřit.“³⁸ Arteterapeut transformuje tyto fakta pomocí interpretačního procesu do pacientovi srozumitelné podoby a společně (a zároveň každý sám) pak zkoumají a hledají existenci jakékoliv souvislosti s pacientovými obtížemi. Ověřují tak opodstatněnost získaných informací a tudíž i pravdivost nabízené interpretace.

Informační rámec interpretačního procesu má tedy tři roviny: interpretace díla - informace o díle, interpretace procesu tvorby díla - informace o tvoření díla - a interpretace účinků díla na pacienta, jakožto autora artefaktu - tedy informace o účincích, kterými výsledné dílo ovlivňuje svého autora.

2.2 Redukce a zjednodušení

Složitá síť pacientových problémů a jejich původů je arteterapeutem postupně rozměňována a následně i skrze interpretaci zjednodušována takovým způsobem, aby výsledek mohl být pacientovi přeložen do jemu vlastního řečového komplexu, kterému on sám pak porozumí natolik, že dojde k jeho pochopení situace v níž se nacházel nebo stále nachází a rozpoznání jejích příčin, důvodů a významů. Proces zjednodušování může v některých případech zapříčinit určité ořezávání arteterapeutem zpracovaných obsahů díla, což ale díky tomu umožní pracovat s jednoznačnými významy, s kterými lze v tomto smyslu zacházet mnohem snáze než s velkými obsahovými celky. Redukcí komplikovaných struktur díla a jejich rozfázováním a rozdělením na jednotlivé prvky se lze dopátrat čisté podstaty pacientových obtíží.³⁹ Při následné verbalizaci těchto „kusých“ informací dochází skrze

³⁷ Srov. MALCHIODI, C. *Art therapy: changing lives, one image at a time*, 4.-5. minuta.

³⁸ LIEBMANN, M. *Skupinová arteterapie*, s. 48.

³⁹ Srov. BYSTRICKÝ, J., MUCHA, I. *Etika a fragmenty života*, s. 125.

arteterapeutovu interpretaci ke zviditelnění určitých prvků, z nichž je složena celá mozaika problému, a pacientovi je tak umožněno nahlédnout na jednotlivé aspekty jeho obtíží.

2.3 Reciproční vlivy

Arteterapeut nejenže pře(d)kládá skutečnosti pacientova života do srozumitelného jazyka jakožto tlumočnick, ale současně se stává i vykladačem, který díky svému, ačkoliv subjektivnímu, náhledu, vnáší světlo do těch zákoutí pacientovy duše, jenž byla dosud skryta a neobjasněna.

Do určité míry lze toto arteterapeutovo interpretační počínání přirovnat k praxi starověkých jasnovidců a věštců či zasvěcených moudrých starců. Je tu ale jeden podstatný rozdíl, totiž že arteterapeutický odborník si nenárokuje patent na „zjevenou pravdu“, nýbrž pacient je naopak zván k procesu odhalování pravdy.⁴⁰ Arteterapeut se totiž nestává neomylným soudcem, ale díky interpretačnímu dialogu s pacientem se taktéž učí a dochází nových vědomostí, pochybností, náhledů a závěrů jak o pacientovi, tak o sobě samém. Skrze namalovaný obraz může interpret nahlédnout či dokonce uvidět obsahy své duše, které ještě nerozpoznal, třebaže je už nějak tušil, protože se na obraz dívá se svou zkušeností, minulostí, myšlenkami a tak si tyto obsahy své duše může uvědomit a znovu prožít, ačkoliv není tvůrcem obrázku (žádoucím aktérem takového procesu je však pacient-autor).⁴¹ Skrze toto nahlédnutí do svého nitra arteterapeut současně sleduje i svůj vlastní obraz a vývoj. Z toho vyplývá, že arteterapeutický proces zajišťuje určitou terapeutickou dimenzi současně i pro osobu arteterapeuta, tedy že i arteterapeut se během léčby svého pacienta rozvíjí a poznává různé aspekty své osobnosti a tak lze říci, že „konkrétní interpretace může více vypovídat o mluvčím než o autorovi obrazu.“⁴²

2.4 Terapeutický, abreakční potenciál

O účelu arteterapeutického snažení hovoří M. Lhotová ve smyslu pacientova upraveného náhledu takto: „Práce terapeuta spočívá v pomoci při vytváření pacientova komplexního náhledu na vlastní chování v interpersonální interakci rozšiřováním úrovně jeho vědomí.“⁴³ Pokud se v rámci arteterapie mění pacientovo vnímání sebe sama, že tedy dokáže vidět problémy a nedostatky z nových úhlů pohledu, že se přese všechnu nelibost podívá nově sám sobě do tváře a pouští se tak na cestu, na jejímž konci by měla čekat akceptace sebe

⁴⁰ Srov. BYSTRICKÝ, J., MUCHA, I. *Etika a fragmenty života*, s. 134-135.

⁴¹ Srov. SLAVÍK, J. *Umění zážitku, zážitek umění (teorie a praxe artefiletiky 1.díl)*, s. 192.

⁴² LIEBMANN, M. *Skupinová arteterapie*, s. 48.

⁴³ LHOTOVÁ, M. *Proměny výtvarné tvorby v arteterapii*, s. 52.

samotného se všemi pozitivními i negativními stránkami, může již vlastní interpretační proces obsahovat terapeutickou rovinu. Arteterapeut svými interpretacemi tlumočí pacientovi řeč jeho vlastního nitra, kde už během tohoto procesu může docházet k uvolňujícím impulsům, dále rozšiřování a de facto obohacování obzoru pacientova sebepojetí a sebehodnocení a tak podpoře abreakční roviny celkové arteterapeutické léčby.

„Předmětem interpretace artefaktu jsou jak výtvarně označované vzpomínky z oblasti předvědomí s jejich emočním doprovodem, tak i výtvarně symbolizované instinktivní touhy z oblasti nevědomí a jejich odraz v realitě obrazu, resp. v realitě přenosové situace.“⁴⁴ Úkolem arteterapeuta je označovat tyto paměti a tužby ve výtvarném výrazu, případně i v procesu jeho tvorby, a následně s nimi pracovat takovým způsobem, aby došlo k jejich abreakci, naplnění, uvolnění či pouhému uvědomění. Lze potom říci, že skrze arteterapeutickou interpretaci dochází k identifikaci vnitřních pnutí pacienta, která se v okamžiku uvědomění počínají odreagovávat. Potom se interpretace použitá v arteterapeutickém prostředí stává také abreakčním nástrojem.

⁴⁴ KYZOUR, M. *K úvodu do interpretace*, s. 8.

3. Interpretační meze

„Ale interpret by neměl být oprávněn říci, že vzkaz může znamenat *cokoli*. Může znamenat mnoho věcí, ale určité významy by bylo nemístné navrhopvat.“⁴⁵

Jelikož se vždy nacházíme v určitém kontextu, jenž nás determinuje sobě vlastním způsobem, je v rámci terapie nevyhnutelné tyto i další okolnosti do interpretace zahrnout, zohlednit je, ať už se týkají čehokoliv, a respektovat je. Odstřihnutí od prostředí, v němž se předmět interpretace nachází, by mohlo vést k přehlédnutí, vynechání či k nedostatečnému pochopení významu nějakého prvku. Propojení mezi důležitými prvky v složité síti vnitřních vztahů promítnuté pacientem v obraze by tím pádem mohlo utrpět vážné trhliny a buď by v interpretaci vůbec nevzniklo anebo by se mohlo pokroutit do lživých struktur. Riziko, že se účinek interpretace mine se zamýšleným účinkem terapie, je tak poměrně vysoké. Arteterapeut přehlédnutím kontextu či nedocenením jeho významu může neúmyslně pominout určité obsahy, které však mají svůj smysl a účel, a tím uvést terapeutický proces do stagnace nebo do směru nevedoucího k cíli pacientovy léčby. Důležitost pacientova prostředí tedy hraje při interpretaci zásadní roli: „Má-li mít interpretace vypovídací hodnotu, je důležité, abychom znali nejen dítě (potažmo pacienta), které kreslí, ale i jeho sociální a kulturní zázemí.“⁴⁶

Další možností dezinformace pacienta je předložení nepravdivé interpretace. V extrémním případě bychom tak mohli tvrdit, že pacient vytvořil z modelovací hmoty stůl, ačkoliv před námi leží lidská figura. Příjemce naší interpretace by byl nepochybně mystifikován. Pokud by arteterapeut patřil do jiné kulturní i jazykové skupiny, bylo by snad možné, aby došlo k takovému nedorozumění. Mohlo by se stát, že termínem stůl nazve arteterapeut figuru lidských rysů, aniž by se spletl ve významu slov, protože v jeho jazyce nabývá výraz stůl významu lidské postavy. Taková interpretace by patrně byla správná, odůvodněná a relevantní, přestože by byla vzhledem k pacientovi nepravdivá.⁴⁷ Nicméně není mnoho pacientů, kteří podstupují terapii u odborníka jiné národnosti natož jazyka či kultury. Nutno ještě dodat, že snadná dostupnost informací v současné západní civilizaci přidává této možnosti ještě více na nepravděpodobnosti uskutečnění. V tomto smyslu lze tedy tento případ nedorozumění vyloučit.

⁴⁵ ECO, U. *Meze interpretace*, s. 11n.

⁴⁶ DAVIDO, R. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*, s. 125.

⁴⁷ Srov. ECO, U. *Meze interpretace*, s. 7-11.

Existuje ještě jedna možnost, a sice úmyslné záměny slovních významů. Lidskou figuru bychom identifikovali jako stůl zcela záměrně. Došlo by opět k již zmíněnému oklamání pacienta, opět k nedorozumění, opět k pacientově oklamání, což je ale pro podstatu cílů arteterapeutické a jakékoliv jiné léčby variantou zcela irelevantní.

Pro potřebu relevantní interpretace se jeví vhodným koncept „doslovného významu“ v rámci daného jazyka, jak jej popisuje U. Eco⁴⁸, což znamená, že při verbalizaci nějakého obsahu, přijímáme a následně pracujeme s prvním výkladem, který nám přijde na mysl. Podobně hovoří o první interpretaci J. Slavík (viz níže), když hovoří o přiléhavosti obsahů interpretace k obsahům autorského díla. Podle něj nám totiž nezbývá nic jiného, než se spolehnout právě na vnitřní pocit souladu, shody obou obsahů.⁴⁹ Ve většině případů se tyto prvotní interpretační úkony ukáží jako správné. Vrátime-li se k příkladu výše a doplníme-li jej o fakt, že pacient je vyšší hmotnosti, můžeme v různých tvarech lidské figury spatřovat zobrazení pacientova vnímání sebe samého, například nespokojenost se svou postavou.

Z psychologie víme, že se organizace vnímání projevuje na základě zkušenosti⁵⁰, která je ryze individuální a subjektivní.⁵¹ Díky skutečnosti, že každá lidská zkušenost a potažmo osobnost jako subjekt je unikátní a jedinečná⁵², je v arteterapeutické praxi žádoucí přistupovat k pacientovi stejně individuálním způsobem.⁵³ To se projevuje zejména v celostním chápání pacienta (ve smyslu jeho biopsychosociálního vývoje a momentálního stavu⁵⁴) nakolik je to v arteterapeutické situaci možné a na základě toho i v komunikaci s ním. K tomu je, tak jako v každodenních mezilidských setkáních, nutností určitá trpělivost řečníka pro odezvu naslouchajícího, pokud má dojít k dorozumění. Tato vlastnost se objevuje jak v celkové interakci arteterapeuta a pacienta, tak i ve vlastním procesu arteterapeutické interpretace, což znamená, že „při jakékoli interpretaci je zapotřebí naší zdrženlivosti,⁵⁵ neboť přehnaná angažovanost ze strany arteterapeuta může dostat pacienta do defenzivního postoje a stát se příčinou pacientova uzavírání se do sebe. „Nezdrženlivý a slabošský člověk, který postrádá sebekázeň, ubližuje druhým i sobě.“⁵⁶ Přestože je interpretační proces nástrojem spíše v rukou arteterapeuta, z podstaty arteterapeutické léčby vyplývá, že pro pacientovo vyjádření k řešenému problému by měl být poskytnut prostor kdykoli během interpretace.

⁴⁸ Srov. tamtéž, s. 12.

⁴⁹ Srov. SLAVÍK, J. *Umění zážitku, zážitek umění (teorie a praxe artefiletiky 1.díl)*, s. 248.

⁵⁰ NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*, s. 132.

⁵¹ Srov. tamtéž, s. 476.

⁵² SMÉKAL, V. *Pozvání do psychologie osobnosti: Člověk v zrcadle vědomí a jednání*, s. 37.

⁵³ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*, s. 59.

⁵⁴ Srov. MORSCHITZKY, H., SATOR, S. *Když duše mluví řečí těla: stručný přehled psychosomatiky*, s. 16.

⁵⁵ LIEBMANN, M. *Skupinová arteterapie*, s. 48.

⁵⁶ SLAVÍK, J. *Od výrazu k dialogu ve výchově - Artefiletika*, s. 179.

I když je arteterapeut v maximální možné míře trpělivý a citlivý k pacientově stavu, není to zárukou, že jeho interpretace bude mít kýžený účinek. Stále je totiž potřebné brát v úvahu, že terapeutický proces je složen ze dvou stran - arteterapeuta na jedné a pacienta na druhé straně. Lze říci, že jedním ze zásadních momentů v léčebném procesu je okamžik „přijetí ze strany příjemce.“⁵⁷ Jestliže autor obrazu není zatím schopen či připraven ke konfrontaci s obsahem svého obrazu a de facto s obsahem svého vnitřního života skrze arteterapeutovu interpretaci, nemá tento prostředek v danou chvíli opodstatněné využití. Pacient by totiž obsahy interpretace nepřijal. Je na uvážení arteterapeuta, v které chvíli a zda vůbec pacientovi sdělí určité skutečnosti nebo nakolik ho bude „povzbuzovat k vlastním interpretacím a iniciovat rozhovor.“⁵⁸

Obzvláště problémovou oblastí je interpretace symbolů vložených pacientem do obrazu, kterými „jsou jak výtvarně označované vzpomínky z oblasti předvědomí s jejich emočním doprovodem, tak i výtvarně symbolizované instinktivní touhy z oblasti nevědomí a jejich odraz v realitě obrazu, resp. v realitě přenosové situace.“⁵⁹ Pro obšírnost a obsáhlost tohoto tématu se problematice symbolů v arteterapeutické interpretaci budeme věnovat ve vlastní kapitole níže.

Abychom však přešli ke konkrétním hranicím, navrhněme kritéria, jimiž se bude interpretační proces řídit.

3.1 Kritérium interpretace

To, co nazýváme „kritériem, je jedinečná událost interpretace samé, v níž skrze tvůrčí výkon interpreta přichází ke slovu dílo samo, podobně jako v opravdových dílech přichází ke slovu sama skutečnost.“⁶⁰ V takovém smyslu slova lze říci, že skrze interpretační proces vlastně můžeme pozorovat naprostou evidentnost věcí, jevů, světa, to znamená poznávat opravdu to, jak věci skutečně jsou, jak existují. Chceme tak v arteterapeutickém procesu dohlédnout až na dno pomyslné studně, kterou představuje pacient, až k základům, příčinám a účelům; chceme uzít skutečnost, pravdu o pacientových obtížích. Avšak ne každá „pravda“ je cele pravdivá a skutečná, jak se zprvu zdála. Proto stanovujeme interpretační kritéria, hledáme nějaké konkrétní aspekty jevu, které bychom mohli zohlednit při následujících krocích a které v tomto smyslu mají de facto zásadní vliv na výsledek celého procesu, zda závěr přijmeme či odmítneme.

⁵⁷ LIEBMANN, M. *Skupinová arteterapie*, s. 48.

⁵⁸ ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*, s. 58.

⁵⁹ KYZOUR, M. *K úvodu do interpretace*, s. 8.

⁶⁰ KOUBA, P. *Smysl konečnosti*, s. 80.

Stanovíme tedy nějaký „podstatný rozlišovací znak či příznak,“⁶¹ díky kterému můžeme danou interpretaci zkoumat, prověřovat a testovat.⁶² To nám ve výsledku umožní rychlejší a přesnější orientaci v pacientových obtížích a následně i kvalitnější a významnější léčebný výkon.

Aby byla interpretace korektní a tudíž přínosná pro léčbu, je nezbytné, aby se obsahově a významově shodovala s původním dílem; hledáme nějaký prvek, který je přítomen jak ve výtvarném artefaktu, tak v interpretaci, analyzujeme obě strany procesu a porovnáváme je, abychom zjistili, zda a nakolik spolu korespondují anebo se odlišují, případně v čem tyto odlišnosti tkví: „Ve všech případech je kritériem správnosti pocíťovaná shoda významů a účinků výtvarného (uměleckého) díla na jedné straně, s významy a účinky jeho interpretace na straně druhé. To znamená, že při porovnání originálu a jeho interpretace vnímáme obsahový i prožitkový soulad a nemáme pocit, že by bylo třeba něco pozměnit, upravit, nebo úplně předělat.“⁶³

Existuje-li soulad mezi obsahem interpretace a obsahem výtvarného artefaktu, lze s největší pravděpodobností shledat interpretaci platnou. Přesto jsme se mohli zmýlit v celém pojetí situace a interpretace tak může vést k mylnému závěru. Abychom se vyhnuli jakémukoli interpretačnímu pochybení, zajišťujeme dále správnost interpretace komparací s interpretacemi druhých osob, ať už se jedná o pacienta samotného nebo o závěry dalších odborníků. Teprve v momentě shody interpretace a díla a následně souladu mezi několika interpretacemi, lze považovat interpretaci za správnou a tak s ní dále pracovat a uplatňovat v arteterapeutickém procesu.⁶⁴

Identifikovali jsme tedy v podstatě dvě podmínky, které by interpretace měla splňovat, pokud má být správná a tak nápomocná v léčebném procesu: 1. měla by být validní, tj. platná, což znamená, že obsahy a významy interpretace opravdu odpovídají obsahům a významům pacientova díla, 2. měla by být reliabilní, tedy spolehlivá, což se projeví například ve shodě interpretací několika nezávislých arteterapeutů.⁶⁵

3.1.1 Validita

Jak je uvedeno výše, každé dílo je široce otevřeno přijmout veliké množství různě podobných či odlišných interpretací, což práci rozhodně neusnadňuje. Orientace

⁶¹ SOKOL, J. *Malá filosofie člověka. Slovník filosofických pojmů*, s. 317.

⁶² Srov. tamtéž.

⁶³ SLAVÍK, J. *Umění zážitku, zážitek umění (teorie a praxe artefiletiky 1.díl)*, s. 248.

⁶⁴ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*, s. 101-102.

⁶⁵ Srov. WHITNEY-PETERSON, L., HARDIN, M. E. *Děti v tísní - příručka pro screening dětských kreseb*, s. 19.

v různorodých obsazích není nemožná, leč nelehká. Jak se tedy orientovat ve všech interpretačních možnostech a určit mezi nimi tu jedinou, případně několik platných⁶⁶ interpretací?

Pokud máme předkládat platné interpretace, je nutností rozeznávat ve výtvarném artefaktu ty obsahy, které mají zřejmou spojitost zobrazených znaků a subjektivních problémů pacienta v reálném světě. Jinými slovy, platnou interpretaci poznáme podle toho, že obsah interpretace je postaven na obsahu pacientova díla a tudíž mu i odpovídá. Jestliže se tak neděje, lze usuzovat, že tato interpretační cesta není přínosná pro terapeutický proces, protože neplatí, a je třeba se navrátit zpět na začátek anebo k bodu, ze kterého jsme vycházeli. Bylo by snad na místě předpokládat, že interpretace bude vždy postavena a odpovídat obsahům díla, přesto není tento předpoklad pravidlem. Proto bychom měli kontrolovat validitu interpretace ze dvou hledisek, a to: „(a) zda náš vstup do světa díla byl dostatečně zažitý, (b) zda naše výpověď o tomto zážitku je dostatečně přiléhavá.“⁶⁷

Zaměříme-li se na první podmínku, je jasné, že v tomto bodě je arteterapeutova reflexe ryze individuální, takže lze jen těžko stanovit nějaká pravidla, podle kterých bychom mohli objektivně a kriticky nahlížet na subjektivní zážitek s dostatečnou argumentační protiváhou. Zážitek je natolik niterný a osobní, že jej zkrátka dotyčnému nelze vzít bez toho, aniž bychom překročili hranice jeho vlastní svobody či vyvrátit argumenty takovým způsobem, aby byla prokázána nepravdivost zážitku. Nemůžeme se dostat do těla, myslí někoho druhého (alespoň v současné době), takže nezbyvá než interpretujícímu věřit, přestože existuje možnost, že zážitek pouze předstírá (předpokládáme-li ovšem arteterapeutův cíl skutečně pacientovi pomoci, tato možnost se stává neopodstatněnou). K tomuto bodu lze tedy pouze konstatovat, že platnost interpretova zážitku nelze v danou chvíli objektivně ověřit.⁶⁸

Pokročíme-li k druhé podmínce, vyvstává problém jazykové kompetentnosti. Určitý okruh lidí má svůj specifický způsob vyjadřování, takže počítačová experti mluví svým jazykem, kterému člověk vně tohoto okruhu lidí nerozumí, dospívající lidé mají odlišný styl mluvy od starších, Češi mluví jinak než Slováci, atd. Arteterapeutická obec má také svůj vlastní jazyk dorozumívání. Přesto si v zásadě tyto skupiny lidí ve vzájemném kontaktu porozumí, protože komunikace obou stran je založena na řečovém výrazu. O poznání složitější je dorozumění mezi dvěma stranami, když sdělení jednoho stojí na základech jazykového výrazu a sdělení druhého spočívá například v dramatickém sebevyjádření.

⁶⁶ *Slovník cizích slov*, s. 701.

⁶⁷ SLAVÍK, J. *Umění zážitku, zážitek umění (teorie a praxe artefiletiky 1.díl)*, s. 248.

⁶⁸ Srov. tamtéž, s. 184.

Ke vzájemnému pochopení je třeba transformace sdělení z jedné formy jazyka do formy druhé, jak je tomu i v případě interakce v rámci arteterapeutické léčby, a sice překlad výtvarného sdělení do výrazu jazykového.⁶⁹

Je nad slunce jasnější, že nikdy nedosáhneme natolik přiléhavého transformovaného sdělení, že bychom tak absolutně vyčerpali obsah pacientova artefaktu a tudíž došli k naprosté shodě jednotlivých vyjádření. Kdyby to však možné bylo, padly by tak veškeré hranice a meze oddělující od sebe jednotlivé výrazové světy a tak i mnohá mystéria a záhady, jež koření lidský život. To není cílem ani smyslem interpretačního procesu.⁷⁰ Arteterapeut chce při léčbě porozumět pacientovým obtížím natolik, aby byl schopen transformovat a tlumočit obsahy jeho duše a jejich příčiny takovým způsobem, že pacientovi budou srozumitelné a uchopitelné a ten s nimi bude moci dále pracovat.

Abychom co nejlépe jazykově vystihli obsah pacientova výtvarného sdělení, je nutné předkládané slovní významy neustále ověřovat v dialogu s pacientem. Vzájemná spolupráce při srovnávání, třídění a kontrolování jednotlivých sdělení vede v důsledku právě k co nepřiléhavější interpretaci, i když se nelze „zpočátku spolehnout na nic jiného než na pocit přiléhavosti - »to je ono, to sedí.«“⁷¹ Jinými slovy se při vnímání prvních pacientových výtvorů (a mnohdy nejen těch prvotních) musíme spolehnout na svou intuici, která je ve většině případů správná, ačkoliv prozatím v psychologii není přesně objasněna její podstata.⁷² Dalším aspektem této spolupráce je vytvářená důvěra mezi pacientem a arteterapeutem, která je všeobecně nutná pro jakýkoliv terapeutický zásah, má-li být úspěšný a ve výsledku uzdravujícího charakteru.

Na základě výše uvedených informací lze říci, že má-li být arteterapeutická interpretace validní, musí se její obsahy shodovat s obsahy interpretovaného artefaktu, což lze označit jako přiléhavost interpretace.

3.1.2 Reliabilita

Dalším kritériem je spolehlivost interpretace, její hodnověrnost, totiž ten fakt, že při zkoumání stejného obrazu či nějakého jeho obsahu dojde více lidí ke stejnému výsledku, názoru, interpretaci.⁷³ Jestliže tedy několik interpretů, ať už odborníků či pacientů v rámci

⁶⁹ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*, s. 131-132.

⁷⁰ Srov. SLAVÍK, J. *Umění zážitku, zážitek umění (teorie a praxe artefaktiky 1.díl)*, s. 190.

⁷¹ Tamtéž, s. 248.

⁷² Srov. NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*, s. 100.

⁷³ Srov. *Slovník cizích slov*, s. 586.

terapeutické skupiny, dospěje ke stejnému názoru, můžeme hovořit o spolehlivé interpretaci⁷⁴ (v případě individuální léčby je nasnadě, že tento soulad je vyhledáván jako žádoucí mezi arteterapeutem a pacientem).

Ačkoliv se nedá dost dobře porovnávat a určovat platnost celkového zážitku, stále se nám nabízí možnost srovnávat jednotlivé jeho části. Jestliže celkový dojem díla přivádí arteterapeuta k subjektivnímu pocitu (zapojení emocionální složky), je důležité rozšifrovat dílčí prvky, které už objektivně spravovat můžeme, tedy analyzovat je, srovnávat je a přiřazovat jim různé významy, zkrátka nalézt konkrétní příčiny vzniku celkového dojmu. V případě, že se arteterapeut během zážitku s pacientovým dílem dostane do příjemné nálady, lze tento pocit rozmělnit, což znamená nalézt konkrétní prvky díla (například téma, barevnost, aj.), jenž dohromady způsobují příjemný pocit. Těmito kousky jsou jednoznačné vlastnosti daných obsahů, na které zaměříme svou pozornost; začneme totiž jev zkoumat pouze smyslově, bez toho, že bychom během vnímání byli nějak emocionálně determinováni, přičemž během posuzování konkrétní vlastnosti díla - znaku, pro nás existuje nějaký vnější vzor, podle kterého pozorovaný aspekt zkoumáme, popisujeme a ozřejmujeme a který současně i recipročně doplňujeme o nově získané informace. Vrátime-li se k příkladu, tak jako jednoznačné vlastnosti obsahu můžeme označit například specifičnost tahů, výběr a intenzitu barev, kompoziční řešení, aj.⁷⁵

Abychom se mohli shodnout na daných obsazích, jmenujme tři složky výtvarného artefaktu, jak je předkládá J. Slavík na základě vývojových aspektů jazyka podle E. Cassirera v kontextu uměleckého díla. Těmito složkami jsou 1. názorný výraz, 2. analogický výraz a 3. symbol.

1. Názorným výrazem pojmenujeme konkrétní znaky, figury, tvary, to jest určité formy, které odpovídají určitým významům, na kterých se pozorovatelé shodují, protože tyto významy jsou zjevné, zřejmé, evidentní. Útvar kulaté formy shodně interpretujeme jako kruh, řadu bodů natěsnaných těsně vedle sebe zase vyložíme jako čáru, tři rovné čáry spojené na svých koncích společně pojmenujeme trojúhelníkem, atd. Tyto a další jednoznačné znaky se různě skládají a spojují do složitějších figur, které však stále nesou punc jednoznačného významu jako je například dům, lidská postava, stůl, a další, které pořád rozpoznáváme a interpretujeme shodně. Tyto základní kameny, jež jednoznačné obsahy díla představují, můžeme stavět do složitějších významových staveb, to znamená do přenesených významů

⁷⁴ Srov. WHITNEY-PETERSON, L., HARDIN, M. E. *Děti v tísni - příručka pro screening dětských kreseb*, s. 19.

⁷⁵ Srov. SLAVÍK, J. *Umění zážitku, zážitek umění (teorie a praxe artefaktiky 1.díl)*, s. 184-186.

a symbolů, které jsou přes svou komplikovanost díky nim stále srozumitelné, rozpoznatelné a tak předpokladem ku shodě interpretací.⁷⁶

2. Analogický výraz, jak název sám napovídá („z řeckého analogia, správný poměr, podoba“⁷⁷), zakládá na shodě či podobnosti vnitřního uspořádání. Toto seskupení je složeno a postaveno z jednoznačných aspektů díla (viz výše názorný výraz), které se vzájemně doplňují a podpírají a jejichž evidentní smyslové účinky spojené určitým prvkem podobnosti do větších strukturovaných souborů lze tak porovnávat, transformovat nebo interpretačně pozměňovat.⁷⁸ „Ve výtvarném projevu jsou v tomto ohledu nejobvyklejší analogie týkající se dynamiky (síla - slabost), rytmu (pravidelnost - nepravidelnost), kompoziční uspořádanosti (řád - chaos), pronikavosti (oblost - ostrost) apod.“⁷⁹ Podstatnými hodnotícími ukazateli se stávají slova „jako, podobně či stejně jako“, atd. Ty nám dávají najevo v jakém vztahu se nacházejí dvě strany procesu nebo-li dvě interpretace a to sice ve vztahu podobnosti či odlišnosti.

3. Symbol, nebo-li symbolický výraz, představuje nejméně hmotnou rovinu díla. Je závislý především na osobnosti interpretů a jejich jazykovém a kulturním prostředí, v němž se nacházejí. Nelze očekávat shodu mezi různými společenstvími, naopak soulad chápání symbolické roviny věcí je nutný ke komunikaci uvnitř skupiny.⁸⁰ Symbol lze přeneseně charakterizovat jako „znak, v němž se setkává zjevné a nezjevné, s mnoha různými odkazy, možnostmi pochopení a výkladu.“⁸¹ Což nás přivádí k tomu, že nalézt shodu při zkoumání symbolického výrazu pacientova díla je velmi obtížné a v mezikulturním kontextu se nalezení shody může zdát téměř nereálné. Problematice symbolů se ještě budeme zabývat níže.

Protože „prakticky žádné výtvarné (umělecké) dílo nelze plnohodnotně interpretovat pouze na jediné ze tří výše uvedených úrovní výrazového chování,“⁸² je nutné, aby soulad interpretujících stran panoval na všech třech výše uvedených úrovních pacientova díla. Jestliže je tato podmínka splněna, lze považovat vlastní interpretaci za reliabilní, v opačném případě nikoliv a my musíme hledat, zkoumat, kontrolovat a nabízet nové interpretace dál.

⁷⁶ Srov. tamtéž, s. 248-249.

⁷⁷ SOKOL, J. *Malá filosofie člověka. Slovník filosofických pojmů*, s. 269.

⁷⁸ Srov. SLAVÍK, J. *Umění zážitku, zážitek umění (teorie a praxe artefietiky 1.díl)*, s. 250-251.

⁷⁹ Tamtéž, s. 251.

⁸⁰ Srov. tamtéž, s. 252.

⁸¹ SOKOL, J. *Malá filosofie člověka. Slovník filosofických pojmů*, s. 365.

⁸² SLAVÍK, J. *Umění zážitku, zážitek umění (teorie a praxe artefietiky 1.díl)*, s. 252.

3.2 Interpretační východiska a požadavky

Podmínky stanovení korektní interpretace uvnitř arteterapeutického procesu jsou problémovým polem o velké šíři. S ohledem na výše popsané interpretační meze lze říci, že problematika interpretačního procesu je natolik hluboká, že by se zdálo až nemožné splnit všechny nároky, které jsou na interpreta kladeny a na jejichž základě lze formulovat věrohodný a pravdivý výklad výtvarného artefaktu. Nicméně většinu bodů interpretační úlohy plníme intuitivně, až takřka nevědomě, protože vycházejí z úkolu interpretace samotné, tedy z vlastního vnímání světa (viz Heidegger v kap. 2.1), jak již bylo předneseno dříve. Tím jsou nároky pravdivosti interpretačního výkonu podstatně redukovány a vlastní kontrolování, zkoušení a ověřování dané interpretace je tak zúženo a podstatně usnadněno.

Naskýtá se otázka, zda je tedy vůbec potřebné se těmito požadavky zabývat. Nestačilo by pouze vědomí toho, že tyto faktory existují? V této chvíli je nutné poznamenat, že vědět o nějaké skutečnosti (ve smyslu - „něco někde existuje“), ještě neznamená rozumět a chápat ji. Pokud nějakému problému rozumíme, pak ho umíme i vysvětlit, uvést jeho podstatné znaky, zprostředkovat ho druhým. Jsme schopni daný jev ovládat. Je tedy nasnadě, že pouhá vědomost existence problematiky interpretačního procesu není dostatečná.

Východiska interpretace a její problematiky lze spatřovat v určitých podmínkách, které jsou viditelné na počátku interpretačního procesu či vycházejí na povrch v jeho průběhu anebo naopak na první (či ani na druhý) pohled rozpoznatelnými být nemusí. Jestliže se má interpretace prokázat jako pravdivá - věrohodná, to znamená, že recipient, resp. pacient obdrží interpretovaný obsah, který odpovídá obsahu díla a na základě toho, vlastnímu dílu (de facto svému problému a tak i své osobě) porozumí, musí splňovat několik požadavků. Tyto nároky jsou podle J. Slavíka shrnuty v následujících čtyřech bodech, které se týkají především producenta interpretace a tak kladou svůj apel na vztahy arteterapeut (interpret) - autor/dílo, tak i na vztah autor (interpret) - autor/dílo.

3.2.1 Shoda ve vnímání

Jestliže se s někým shodujeme, znamená to, že zaujímáme stejná či podobná stanoviska ohledně nějaké skutečnosti. Ve světle problematiky arteterapeutické interpretace se požadavek shody smyslu projeví ve vnitřní spřízněnosti interpreta a autora obrazu. To znamená, že arteterapeut se do jisté míry identifikuje s pacientem skrze jeho dílo, což se děje

především na základě procesu apercepce čili druhu lidského vnímání, do kterého je v tomto smyslu zapojena vlastní zkušenost a paměť.⁸³

Fenomén apercepce, jehož výsledkem je arteterapeutovo ztotožnění se s duchem obrazu, potažmo s jeho autorem-pacientem a k němuž se ještě vrátíme níže v tomto oddíle, se odehrává ve dvou rovinách, které se vzájemně prolínají, doplňují a podpírají. Podle Schleiermarchera to jsou dvě metody poznávání: 1. divinaturní způsob, jenž je založen ryze na individuální zkušenosti interpreta, díky které je schopen jaksí intuitivně charakterizovat v díle jeho významné obsahy; 2. komparativní způsob, který je postaven na analogii založené na srovnatelnosti určitých aspektů interpretovaného díla s prvky jiných artefaktů. Divinaturní vhléd zakořeněný v arteterapeutově zkušenosti, potažmo paměti, pečlivě vybírá konkrétní znaky, jimž přikládá subjektivní důležitost. Tyto znaky, kterým jsme se věnovali výše v rámci problematiky reliability interpretace, jsou následně analyzovány a pomocí analogických operací porovnávány (komparace) s obsahy paměti. Požadovaným nárokem a současně výsledkem podmínky shody smyslu je pak již dříve avizovaná arteterapeutova identifikace s pacientem, uskutečněná v rozumějším pochopení.⁸⁴

Setkáváme se zde se slovním spojením „rozumějíci pochopení.“ Abychom lépe objasnili význam tohoto jevu, rozebereme jeho aspekty podrobněji. Budeme se nejprve věnovat každé části spojení zvlášť a poté sloučíme obě složky fenoménu na základě vztažnosti k problematice interpretačního procesu v arteterapii.

Porozumění obecně je podle J. Slavíka založeno zásadně na rozumové analýze podobností či rozdílností mezi momentálně zkoumaným, pozorovaným (věc, myšlenka, cokoliv) a vlastními vědomostmi a zkušenostmi. To podporuje W. Brugger hovořící o objektivním smyslu tohoto fenoménu (viz 1.1). Jelikož se jedná o především vědomou myšlenkovou operaci, která je provázena logickou a ve své podstatě objektivní argumentací, lze uplatnit i dalších metod poznávání jako je indukce, dedukce či hledání analogií. Výsledkem porozumění je myšlenkový konstrukt utvořený z dosud poznaného, kterým dokážeme do detailů vysvětlit problematiku dané skutečnosti druhým, především skrze dialog, uskutečňovaný právě na základě expozice poznaných detailů, příčin anebo vnitřních částí celého komplexu a vztahů mezi těmito prvky. Z toho vyplývá, že rozumím-li věci natolik dobře, že ji umím objasnit i druhým, znamená to, že danou věc umím i používat nebo-li ovládat, což je v tomto smyslu také účelem.

⁸³ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*, s. 340-344.

⁸⁴ Srov. SLAVÍK, J. *Od výrazu k dialogu ve výchově Artefiletika*, s. 126-127.

Předpokladem porozumění, jež je podložené zřejmým důkazem, evidentním znakem, kterým je poznaná myšlenková rekonstrukce zkoumaného, je reprodukce popsaného. Nejprve tedy musíme detailně popsat jednoznačné prvky a vztahy mezi nimi. Poté lze přistoupit k interpretaci popsaného, která zasahuje jak do bytnosti díla, tak do osobnosti interpreta, jak dokládá P. Kouba (viz 1.1).

Informace „získáváme víceméně kontrolovaně, postupně a zvnějšku,“⁸⁵ bez jakéhokoliv emocionálního prožitku, který je nežádoucí kvůli riziku zahrnutí osobnostních vlivů interpreta, a tudíž se tento zanedbává⁸⁶.

Výsledkem je verbalizovatelné nezaujaté poznání založené na faktech, jednoznačných významech, pojmech a prvcích a vztazích mezi nimi. Rozumění je náhledem na jednotlivé prvky mozaiky v jejich svébytnosti a souvztažnosti díky čemuž se do-rozumíme s ostatními lidmi.

Pochopení je založeno na prožití pocitových podobností a souvislostí mezi momentálně zkoumaným, pozorovaným (věc, myšlenka či cokoliv) a vlastní zkušeností a vědomostí. Je ryze subjektivním uchopením celku z hlediska jeho celistvosti a jednoty všech částí za současné komparace prožívaných pocitů v daném okamžiku a pocitů dosud získaných a zažitých. „Pojem pochopení vyhovuje pro označení stavů empatického ztotožňování a citového souznění s někým nebo s něčím.“⁸⁷

„Něco pochopit znamená především něco prohlédnout, podívat se tomu až do základů. Co je zcela pochopeno, na to se pohlíží tak, jak to je, tj. z jeho základu, z něhož vyrůstá.“⁸⁸ Jestliže se tedy snažím něco pochopit, musím poznat předmět cítění, co je příčinou tohoto pocitu. Teprve potom mohu tyto detekované informace porovnávat s obsahy své paměti i mezi sebou.

Pochopit něco nebo někoho znamená pochopit jednání, chování toho či onoho, vcítit se do bytnosti předmětu či osoby. Vidět svět očima toho druhého. Z toho vyplývá smysl pochopení a tím je přiblížení se pozorovanému v jeho způsobu bytí, čímž vzniká mnohem intimnější vztah mezi chápajícím a chápaným. Neexistence možnosti sdílet poznatky ze strany chápajícího s druhými skrze dialog či pouze v omezeném, neúplném způsobu podání, je důkazem blízkosti těchto dvou stran procesu, jejich úzkého propojení. V souvislosti s předáváním svých prožitků a zážitků či zkušeností dialogickou formou český jazyk dokonce

⁸⁵ SLAVÍK, J. *Od výrazu k dialogu ve výchově Artefiletika*, s. 32.

⁸⁶ Srov. tamtéž.

⁸⁷ Tamtéž, s. 30.

⁸⁸ BRUGGER, W. *Filosofický slovník*, s. 310.

neobsahuje ani stejný či podobný ekvivalent ke vztahu termínů porozumění-dorozumění, což výše zmíněné pouze podtrhává⁸⁹.

Metodou k dosažení pochopení je zaměřené a emočně prožívané vnímání nebo-li apercepce, která byla nastíněna už dříve. Apercepční vnímání je složitý psychický proces, který lze ovládat vůlí do té míry, do jaké sahá naše paměť, tedy naše vzpomínky a zkušenost, protože naše paměť má v tomto procesu v podstatě zásadní utvářecí význam. Význam prvotního počítka je totiž přetvářen a vkládán do souvislostí s našimi dosavadními znalostmi díky čemuž je i naše zkušenost obohacována. Během apercepce aktivně tvoříme asociativní celky, které jsou získávány divinatorním a komparativním způsobem poznávání, jak je uvedeno výše. Předmětem je nějaký primární počitek nebo prožitek, případně zážitek, který uvádí do pohybu celou asociativní operaci, která je motivována touhou po objasnění toho, co se stalo (ať už počitku, prožitku nebo zážitku). Nejprve jsme tedy vtáhnutí do děje díky spojitosti obsahů objektu pozornosti a obsahů vlastní zkušenosti, načež proběhne jakési souznění čili ztotožnění se s objektem pozornosti, čímž vlastně pochopíme danou skutečnost z jejího vlastního bytí, přičemž naše pochopení je ze své subjektivnosti a individuálnosti nezpochybnitelné, jelikož bychom tím negovali jedinečnost naší osobnosti a zkušenosti⁹⁰.

Výsledkem procesu pochopení je poznání postavené na základě účinků předmětu pozornosti, tedy na pocitech, představách a asociacích, které jsou v nás vyvolávány.

Vrátíme-li se k problematice fenoménu rozumějícího pochopení, dostáváme se k bodu, ke kterému jsme doposud směřovali. Tímto bodem je zážitek, v kterém se střetává a spojuje porozumění a pochopení. Zážitek je obrazem skutečnosti, který si utvoříme na základě percepčních a apercepčních procesů v dané situaci a který z podstaty svého vzniku determinuje naše myšlení, rozhodování a posléze i jednání a tudíž jako takový hraje více či méně zásadní funkci v našem životě⁹¹.

Zážitek s výtvarným dílem lze podle J. Slavíka rozložit do čtyř výsečí, kterými jsou: 1. významová složka, v níž jde o rozluštění obsahu a jeho významu/ů; 2. konstruktivní složka, která je založena na vnějším tvaru, na způsobu výstavby, provedení, zpracování, struktuře, zkrátka na formě projevu zážitku; 3. expresivní složka, jež je taktéž založena na formě zážitku, avšak s cílem poznat osobnost autora, tedy způsob reprezentace jeho vnitřního světa,

⁸⁹ Srov. SLAVÍK, J. *Od výrazu k dialogu ve výchově Artefiletika*, s. 30.

⁹⁰ Srov. tamtéž, s. 32-34.

⁹¹ Srov. SLAVÍK, J. *Od výrazu k dialogu ve výchově Artefiletika*, s. 56.

o který nám jde především; 4. prožitková složka, jež se projevuje v účincích obrazu na pozorovatele, které vyvolávají různé pocity, které vnímáme při pozorování obrazu⁹².

Nastavíme-li zrcadlo zpět k problematice interpretačního procesu, lze v tomto smyslu říci, že arteterapeutovo vcítění do osoby pacienta hraje nezastupitelnou roli i s ohledem na cíle léčby⁹³. Předpokladem účinné interpretace během arteterapeutické léčby je tedy nahlédnutí arteterapeuta na subjektivní realitu pacienta, přičemž jsou brány v potaz i další okolnosti dané individualitou a subjektivizací osobnosti arteterapeuta.

3.2.2 Aktuálnost myšlenek

Spíše předpokladem než-li podmínkou pravdivé interpretace je shoda anebo „souvislost vykládaného obsahu s aktuálními obsahy vlastních myšlenek a jejich kontextů“⁹⁴ interpreta.

Význam vlastního (vnitřního) světa interpreta, ať už arteterapeuta či pacienta, je neoddiskutovatelný už jen z toho důvodu, že jsme lidmi se svojí pamětí a zkušeností, které nelze jen tak rázem odsunout či zapomenout. Může se stát, že v danou chvíli je potřebné se upamatovat, že „jsem konkrétní osoba na konkrétním místě a vedu s tím druhým dialog,“⁹⁵ o konkrétní věci a s konkrétním cílem, protože s pacientem. Avšak nic se nemění na rozsahu formujícího vlivu naší individuality na proces interpretace, přestože okamžitá zainteresovanost může chybět.

Pokud hovoříme o zachování věrohodnosti interpretace, je shoda myšlenek interpreta a obsahů díla nezbytná. Avšak v rámci účinnosti interpretačního procesu tento požadavek není rozhodujícím faktorem, protože arteterapeutův interpretační zásah může na pacienta zapůsobit natolik, že postupně dospěje k prohloubení vlastního zážitku s obrazem či procesem jeho vzniku a tím i objevu nových náhledů a snad i řešení svého problému, aniž by původní vznik interpretace byl jakkoli závislý na spojitosti okamžitých arteterapeutových myšlenek s obsahy díla či jeho okolností⁹⁶.

3.2.3 Zachování autonomie díla

Požadavek zachování vlastní bytnosti díla hovoří o zachování všech vnitřních komponent a struktur díla v rámci jeho výkladu čili jde o objektivní, nezaujaté konstatování skutečnosti ve smyslu výše popsaného porozumění.

⁹² Srov. tamtéž, s. 57-61.

⁹³ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*, s. 61n.

⁹⁴ SLAVÍK, J. *Od výrazu k dialogu ve výchově Artefiletika*, s. 127.

⁹⁵ ŽENATÁ, K. *Obrazy z nevědomí*, s. 20.

⁹⁶ Srov. SLAVÍK, J. *Umění zážitku, zážitek umění (teorie a praxe artefiletiky 1.díl)*, s. 248.

Mezi aktuálností interpretace a zachováním autonomie díla existuje specifický dynamický vztah, který je nutno utvářet v dialogu s pacientem tak, aby byla stále brána zřetel na vnitřní realitu arteterapeuta, kterou je interpretace díla determinována, a současně aby nedošlo k jeho „bezbřehé libovůli subjektivistických projekcí do díla.“⁹⁷ Tedy jde o hledání zlaté střední cesty mezi oběma polaritami⁹⁸.

3.2.4 Celek složený z částí

„Interpretace sama o sobě je procesem doplňování, tj. pracuje na principu neustálého začleňování částí do celku a jejich zpětného vyzdvihování, které musí respektovat zařazení částí do celkové struktury.“⁹⁹

Toto východisko je v podstatě základním kamenem, na kterém je interpretace a vlastně i celková léčba, postavena a které již bylo více či méně explicitně předloženo v předešlých kapitolách. Vztah mezi nahlíženým komplexem a jeho jednotlivými částmi, složkami, aspekty, prvky a jednoznačnými obsahy je v maximální možné míře dynamický. Oba náhledy, jak na celek, tak na jeho jeden prvek, se neustále doplňují a prolínají, takže jeden bez druhého neexistují ve své celistvosti a kontextuální úplnosti, třebaže je od sebe lze rozdělit a postupně a jednotlivě zkoumat.

Nahlédne-li arteterapeut do vnitřního světa pacienta skrze jeho výtvarný výraz a kontext jeho vzniku, stane se tak jen v případě, že zachová celistvost a jednotu všech struktur díla v jednotě jejich rozmanitosti¹⁰⁰.

3.3 Problematika symbolů v obraze

Oblast symboliky je natolik široká, že by vydala na několik knih, aniž by byla hloubka problematiky plně vyčerpána. V následujících odstavcích předkládáme hrubý výtah dotýkající se interpretační roviny symbolů.

Skutečnost, že věci a jevy mohou nabývat různých významů, možností pochopení a výkladu, je pro člověka velmi důležitá jak z hlediska subjektivně-individuálního, tak z pohledu sociálně-kulturního. Obě roviny se propojují v duševním, vnitřním životě člověka, který „je vázán na svět symbolů, nikoli jen na svět fyzických věcí a jevů.“¹⁰¹ Jestliže tuto vnitřní realitu člověka lze považovat za jakýsi subjektivní obraz světa jedince, lze potom tvrdit, že ve výtvarném výrazu (resp. obraze, který je nejčastějším arteterapeutickým médiem)

⁹⁷ SLAVÍK, J. *Od výrazu k dialogu ve výchově Artefiletika*, s. 128.

⁹⁸ Srov. tamtéž.

⁹⁹ Tamtéž, s. 130.

¹⁰⁰ Srov. tamtéž, s. 130-131; DRÁBEK, V. *K teorii didaktické interpretace (Hermeneutické paradigma)*, s. 204.

¹⁰¹ NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*, s. 34.

pacienta se zrcadlí tento jeho vnitřní, subjektivně viděný, svět. Vyjdeme-li potom z předpokladu, že i „obrazy jsou symboly, případně kombinacemi symbolů a proto se na obrazy můžeme dívat jako na symboly a jako takové je interpretovat, znamená to, že co platí pro symboly, platí i pro obrazy.“¹⁰²

Vnitřní rovina lidského Já je podle Freuda zásadním zdrojem psychické činnosti člověka. Díky její vědomé a nevědomé složce se stává generátorem především takových psychických fenoménů jako jsou představy, myšlenky, pocity a fantazie, v jejichž realitě se pak naplňují a uplatňují principy psychického hedonismu¹⁰³ a psychické rovnováhy¹⁰⁴, které nebyly ve smyslové realitě, tedy v realitě vnějšího světa, zachovány. V realitě vnitřního světa pak „každá touha vyúsťuje v představu, v níž je zobrazena jako splnění.“¹⁰⁵ Výtvarný projev potom není ničím jiným, než zobrazením těchto dynamických struktur do subjektivně vnímané skutečnosti vměstnané do reality obrazu pacienta, kde tyto obsahy vystupují na povrch ve formě symbolů, jakožto projev nenaplněných tužeb a přání včetně jejich předmětu naplnění, kteréžto jsou zhmotněny a tak i kontrolovány vědomým, socializovaným, racionálním Já¹⁰⁶. J. Slavík toto dokládá tvrzením, že: „Symboly a znaky jsou nástrojem ukazování a jevení se, vstupování do neskrytosti. ... Jsou částí, která odkazuje k určitému celku naší zkušenosti, a tím jej vyzdvihuje a osvětluje.“¹⁰⁷

Jestliže bereme v potaz předpoklad, že během pacientovy tvorby dochází k projekci obsahů jeho vnitřního světa do reality obrazu, tak také „musíme vycházet z faktu, že jejich představový aparát podlehl z valné většiny vytěsnění a povětšinou zbyl jen afekt, který se na artefaktu odráží především v barevnosti. Pokud hodláme interpretovat artefakt, měl by stejně jako sen vycházet z konkrétního způsobu znázornění a přinášet s sebou jistou psychickou intenzitu, kterou lze jinými slovy nazvat náladou.“¹⁰⁸ Tímto poznatkem se dostáváme do místa, které je v některých svých aspektech více, v některých méně, ale v podstatě dobře zpracované, protože jde o barvy a prožitek jimi vyvolaný, jenž je spojený s emoční stránkou jedince. Fenoménu barev se věnuje přímo nebo alespoň okrajově množství knih zaměřených uměleckým, fyzikálním či jiným směrem. V rámci arteterapie uschopňuje použití barev pacienta k zobrazení svých vzpomínek a tužeb, zkušeností, jejich alternativ a protikladů, jejich smyslů a jimi rozvázaných fantazií na základě vlastnosti barev zachytit emocionální

¹⁰² RIEDEL, I. *Obrazy v terapii, umění a náboženství*, s. 17.

¹⁰³ Srov. ŘÍČAN, P. *Psychologie (Příručka pro studenty)*, s. 184.

¹⁰⁴ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*, s. 42.

¹⁰⁵ KYZOUR, M. *Interpretace obrazu ve vztahu ke klasické teorii*, s. 39.

¹⁰⁶ Srov. tamtéž, s. 38-40.

¹⁰⁷ SLAVÍK, J. *Od výrazu k dialogu ve výchově artefaktů*, s. 41.

¹⁰⁸ KYZOUR, M. *Interpretace obrazu ve vztahu ke klasické teorii*, s. 40.

obraz vnitřní reality pacienta. Schopnost vnímat tento obraz je dána jak specifickými vlastnostmi barev vyplývajícími z jejich fyzikální povahy, tak osobními možnostmi a předpoklady pozorovatele¹⁰⁹.

Z toho, co říká M. Kyzour vyplývá ještě jeden požadavek. Pro snadnější manipulaci se symboly v pacientově kresbě a tak i k přesnější a rychlejší detekci pacientových problémů je vhodné, aby se pacient během léčby pokoušel o co nejkonkrétnější a pokud možno co nejvíce figurativní způsob znázornění. Samozřejmě je brán ohled a respekt k dynamice a okolnostem celého procesu tvorby a k výtvarným a osobnostním možnostem pacienta. V tomto smyslu jsou dobře popsána témata arteterapeutické interpretace symbolů stromu a domu¹¹⁰.

Přesto je zřejmé, že „symbolická řeč obrazů není jednoznačná. I ten nejzkušenější arteterapeut si nemůže být absolutně jistý, jestli jeho interpretace tvorby klienta je správná. Je však pro něj mimořádně významné vědět, zda ve výtvarné produkci lidí s totožnými nebo podobnými symptomy existují společné znaky v obrazech a symbolech.“¹¹¹ Ačkoliv je už tak složité dohledávání významu symbolů kresby ztíženo ještě o kontext autorovy individuality a subjektivního pojetí zobrazených symbolů, je symbolické vyjádření ve výtvarném výrazu tím nejnázorněji uchopitelným prostředkem, k poznání vnitřních problémových komplexů a struktur pacienta. To se děje především na základě vlastnosti symbolu přenášet obsahy vnitřního světa pacienta (ať už vědomého či nevědomého) ve své komplexnosti do reality artefaktu, která je přestože fantazijní, tak hlavně skutečná, hmotná, reálná ve své podstatě, jak výše zmiňuje M. Kyzour. „Popisováním těchto vyjevených komplexů se učíme rozeznávat slabosti, úzkosti, strachy ..., což vede k lepšímu pochopení toho, kdo jsme, k porozumění motivům, emocím a celému systému své vlastní psychiky. Objevujeme své rozvinuté a nerozvinuté části, uvědomujeme si, jak s nimi zacházíme“¹¹² a jakým způsobem je přenášena naše zkušenost z minulosti do přítomnosti, resp. budoucnosti¹¹³.

O symbolické rovině obrazu lze říci, že její interpretace bere nutně v úvahu okolnosti díla a procesu jeho tvorby. Dále vychází z biologického, sociálního a psychického prostředí autora, stejně jako z kontextu kulturního, přičemž osobní pojetí symbolů je rozhodující.

¹⁰⁹ Srov. RIEDEL, I. *Obrazy v terapii, umění a náboženství*, odd. Barevné kontrasty, s. 89-92; DAVIDO, R. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*, kap. 4 Řeč barev, s. 35-38; ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*, odd. Barva v arteterapii, s. 114-122.

¹¹⁰ Srov. DAVIDO, R. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*, kap. 5 Základní symbolika, s. 39-43; ŽENATÁ, K. *Obrazy z nevědomí*, s. 27-28; ŘÍČAN, P., KREJČÍŘOVÁ, D., a kol. *Dětská klinická psychologie*, s. 308; ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*, s. 106;

¹¹¹ ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*, s. 99; srov. SLAVÍK, J. *Umění zážitku, zážitek umění (teorie a praxe artefletiky 1. díl)*, kap. 4.3.3.1 Od jedinečnosti k dialogu, s. 195-196.

¹¹² ŽENATÁ, K. *Obrazy z nevědomí*, s. 24.

¹¹³ Srov. SLAVÍK, J. *Od výrazu k dialogu ve výchově artefletika*, s. 40-41; RIEDEL, I. *Obrazy v terapii, umění a náboženství*, odd. Obrazy jako symboly, s. 15-21.

Zároveň je zřejmé, že hlavním předmětem interpretace obrazu jsou obsahy symbolického rázu vycházející a přímo spojené s vnitřní subjektivní realitou pacienta, ať už vědomou či nevědomou. Interpretace této symbolické roviny obrazu potom spočívá především na arteterapeutově znalosti, poznávání a odhalování významu zejména těch symbolů osobně pro pacienta důležitých, kterým autor obrazu sám nerozumí, za současné komparace s vědomostmi o významech symbolů s obecnou platností či přijímaných z oblasti např. psychoanalýzy, psychodiagnostiky a dalších disciplín.

4. Jak interpretovat?

Zásady interpretace v rámci arteterapie předkládá stručně, výstižně a zároveň vyčerpávajícím způsobem M. Lhotová. Vzhledem k jejich povaze se jeví vhodným tyto zásady použít i v perspektivě této práce, jakožto odpovídající a shrnující vyústění dosud rozebírané problematiky.

„1. Interpretace není poznáním nebo věděním, interpretace je hypotézou (formulovanou např. pomocí otázky), jejíž platnost musí být ověřitelná tím, že určité téma nebo určitý formální prvek v produkci pacienta se opakuje. Stejně tak může potvrzení platnosti vyplynout z komunikace terapeuta a pacienta a z pocitu přiléhavosti.

2. Význam a podoba artefaktu může být zásadně ovlivněna okolnostmi jeho vzniku a k němu se vztahujícím kontextu.

3. Interpretace ... je závislá na zpětné vazbě participantů a tvoří se v dialogu. Terapeut nemůže vykládat obsah pacientova díla bez jeho pomoci, i kdyby se zdál rozpoznatelný ve smyslu známých fantazií, obecně chápaných symbolů nebo běžné klinické zkušenosti. Takováto interpretace nabídnutá pacientovi, ačkoliv by mohla mít nějakou všeobecnou platnost, by mohla být škodlivá pro terapeutický vývoj přinejmenším tím, že omezí pacientovu pozornost na obsah či námět a povede ho k tomu, aby umění považoval za piktografickou komunikaci nebo náhražku verbalizace psychického problému.

4. Iniciativa k řečové komunikaci musí být ve značné míře ponechána pacientovi, může k ní být podněcován otázkami vztahujícími se k výtvarné produkci.

5. Pacient je vyzýván, aby o jednotlivých prvcích promluvil, přičemž se terapeut snaží, aby jím samým získaná (viděná) zkušenost byla vnímána jako skutečně zkušenost vlastní, aby se vztahovala výhradně k němu. Interpretace nejsou dávány, ale nabízeny. Vždy se formulují jako otázky, které se pacient pokouší zodpovědět, ale může je také odmítnout jako něco, co ho neoslovuje. ... Obranné mechanismy se mohou projevit zejména při zkoumání výtvarného procesu.

6. Interpretační práce může být přenechána skupině. V závislosti na složení, podobách a způsobech práce v různých skupinách napadají pacienty nebo terapeuty různé představy, které mohou být také různě vyjádřeny. Jsou dosazovány a domyšleny naznačené postavy a děje, což je velmi blízké aktivní imaginaci.

7. Při interpretaci nelze pracovat s nějakým apriorním modelem výkladových kategorií, závazností symbolů a šablonou či příručkou, podle které by bylo možné z výtvarné tvorby jednoznačně a spolehlivě vyložit povahu či skryté motivy autora.

8. ... Všechny interpretace mohou mít smysl, pomáhají-li k hlubšímu náhledu a vytvářejí-li předpoklady pro žádoucí změnu postojů a chování pacienta.

9. Při interpretaci artefaktu se metodologicky osvědčuje přístup asociací, tj. vytváření asociací na jeho prvky, a to ze strany pacienta i arteterapeuta (příp. skupiny). Technika volných asociací je užívána jako prostředek k ozřejmování náhodných symbolů (rodících se především z osobních jedinečných zkušeností určitého člověka). Význam náhodných symbolů je v nejvyšší míře závislý na zvláštностech životních příběhů jejich tvůrce. Proto jejich interpretace ze strany různých posuzovatelů nemusí být invariantní - každý z nich může v symbolu rozpoznávat něco jiného.

10. Interpretace je do potřebné míry invariantní, dokážeme-li najít spojnicí mezi aktuální výrazovou formou a minulou zkušeností, která jí v životě jejího tvůrce odpovídá. Právě tento druh výrazových symbolů bývá v arteterapii důležitý. Invariantní významovou vazbu zde však nerozpoznáme jinak než za pomoci člověka, který daný symbol vytvořil. Pouze na základě jeho reakce lze totiž odhalit, jaký vztah má výrazová forma (příp. její část či detail) k určitým důležitým obsahům jeho života.

11. Terapeut poskytuje pacientovi určitý druh výkladu. Na tomto místě dochází k velkým metapsychologickým sporům, neboť povaha terapeutových vysvětlení bývá produktem ideologické školy, k níž přísluší. Tomuto ideologickému boji se lze vyhnout tím, že se soustředíme na funkci interpretace, na vztah mezi výkladem a konečným produktem - změnou. Změna je to, co je cílem psychoterapie. Sebepoznání, náhled, zrušení vytěsnění, analýza přenosu, sebeaktualizace, učení aj., to všechno jsou mechanismy, které se vztahují ke změně, uvádějí ji a doprovázejí. Nejsou s ní ale totožné. Výklad poskytuje systém, ve kterém jsou řazeny události života do ucelené a předvídatelné podoby. Pojmenování a začlenění do logického (nebo paralogického) vztahu kauzality přispěje k získání pocitu kontroly. Chování ani vnitřní prožitek nejsou pak tak úzkostné a neovladatelné. Místo toho je chování nebo vnitřní prožitek odůvodněný. Toto »protože« může dávat schopnost zvládat (anebo pocit zvládání, který je, fenomenologicky vzato, se schopností totožný). Dává pacientovi podíl na svobodě a kompetenci k přechodu z pozice těch, kteří jsou vedeni neznámými silami, do pozice těch, kteří tyto síly znají a ovládají. Terapeut tak mění pasivní, reaktivní roli pacienta na roli aktivní, jednající a měnící. Tvorba v nejširším smyslu otevírá možnost činnosti, jednání a změny.

12. Výtvarné dílo je vždy považováno za vyjádření vnitřního a více či méně vědomého stavu. Jakýkoliv prvek ve výtvarné tvorbě je považován za část pacientových klíčových vztahů.

13. Interpretace je nabídkou určitého úhlu pohledu s možností konfrontace či paralel s jiným úhlem pohledu.“¹¹⁴

¹¹⁴ LHOTOVÁ, M. *Proměny výtvarné tvorby v arteterapii*, kap. 5.5.5 Užití interpretačního přístupu v arteterapeutické praxi, s. 53-54. Srov. DAVIDO, R. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*, odd. Jak interpretovat obrázek, s. 125-126; WHITNEY-PETERSON, L., HARDIN, M. E. *Děti v tísní - příručka pro screening dětských kreseb*, odd. Přehnané interpretování, s. 34-37; ŽENATÁ, K. *Obrazy z nevědomí*, odd. Jak interpretovat?, s. 55-61; ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*, s. 99-102.

Závěr

Původním úmyslem této práce bylo předložit širěji pojatý a zpracovaný jev interpretace během arteterapeutického léčení. Poukázat na složitost interpretace v jejích požadavcích a nárocích, které jsou kladeny na subjekt stejně jako na objekt interpretování, a současně vyzdvihnout přínos v jednoduchosti interpretace, a to sice v možnostech jejího uplatnění.

Tento cíl se podařilo naplnit především díky vynikajícím pracím J. Slavíka, M. Lhotové, M. Liebmannové a J. Šickové-Fabrici, také M. Kyzoura, jejichž poznatky, vědomosti a dlouholeté zkušenosti promítnuté v jednotlivých publikacích, mi umožnily nahlédnout do tématu z několika různých úhlů pohledu. Velkou pomocí byl také dobře uchopitelný systematický výklad M. Nakonečného, týkající se psychologických jevů popisovaných na obecné rovině, jakožto okolností řešené problematiky mé práce.

Jestliže jsme hovořili o arteterapeutické interpretaci z hlediska jejího přínosu do děje léčby, vyplývá ze druhé kapitoly, že role arteterapeuta v interpretačním procesu je velmi variabilní. Arteterapeut se totiž může nacházet v roli zprostředkovatele, tlumočnicka, hledače, detektiva, pozorovatele, vykladače, analytika, terapeuta, aj. Dále je také důležité zmínit autoregulační dimenzi jak interpretačního procesu, tak arteterapie jako celku. Vlastní interpretace je potom především informačním prostředkem při arteterapii. Nicméně i samotný interpretační proces může nabývat terapeutického potenciálu.

Ohledně interpretačních hranic a omezení, jsme zjistili, že má-li být arteterapeutická interpretace správná, musí se její obsahy shodovat s obsahy interpretovaného artefaktu, což lze označit jako přiléhavost interpretace - validitu, a zároveň musí ladit s interpretacemi druhých, což se projevuje v interpretačním souladu tří rovin výtvarného výrazu (názorné, analogické a symbolické), čímž lze interpretaci považovat za platnou - reliabilní a toliko i za správnou.

Dále jsme zjistili, že předpokladem věrohodné interpretace jsou čtyři východiska. Podle těchto východisek je žádoucí interpretova schopnost identifikace s pacientem čili schopnost vytvořit rezonující jednotu s autorem obrazu nebo také propojit pohledy obou stran procesu. Potom je potřebné si připomínat, že aktuální myšlenkové rozpoložení interpreta s jeho vzpomínkami a zkušeností bude nevyhnutelně ovlivňovat proces interpretace. Současně se však očekává, že bude během interpretačního procesu zachováno a respektováno také vnitřní uspořádání obsahů díla, stejně tak jako jeho celistvost a komplexnost.

Co se týče symbolické roviny obrazu a její interpretace, lze pouze konstatovat neúplnost popisu vzhledem k nedostatku místa v této práci. Zjistili jsme pouze, že každý jedinec vlastní svoji individuální sbírku významu symbolů, která je doplňována a rozšiřována sociálním a kulturním kontextem. Tento soubor vychází z vnitřní subjektivní reality pacienta, ať už vědomé či nevědomé. Aby arteterapeut vytvořil pravdivou a věrohodnou interpretaci, musí rozpoznávat především tyto subjektivní významy symbolů a následně je srovnávat se symboly kulturního a sociálního prostředí, v němž se pacient nacházel či nachází. Jsem přesvědčený o tom, že oblast symbolů a jejich interpretace je stále otevřená reflexi a rozboru, podobně jako interpretační proces v celé arteterapeutické léčbě.

Jak jsme viděli, interpretace jako prostředek, má v rámci arteterapie jistě své zasloužené místo. Široké spektrum jejího použití a zároveň striktní požadavky na její pravdivost a věrohodnost jí připisují velký potenciál. Interpretace se tak v rukou zkušeného arteterapeuta stává opravdu nedocenitelným léčebným prostředkem, kde je naším arteterapeutickým úkolem dopomoci pacientovi k „opuštění škodlivých obrazů a zvnitřnění těch uzdravujících a pomáhajících.“¹¹⁵

¹¹⁵ GRÜN, A. *Uzdravení skrze obrazy*, s. 123.

Seznam použité literatury

- American arttherapy association* [online]. Alexandria, VA, © 2014 [cit. 13. března 2014]. Dostupné na WWW: <<http://www.arttherapy.org/aata-aboutus.html#whatisarttherapy>>.
- BAREŠOVÁ, A.: Interpretační možnosti čtyř živelů. *Arteterapie*, 2007, č. 15, s. 18-24.
- BRUGGER, W.: *Filosofický slovník*. Praha: NAŠE VOJSKO, 1994. ISBN 80-206-0409-X (váz.).
- BYSTRICKÝ, J., MUCHA, I.: *Etika a fragmenty života*. Praha, 2004. ISBN 80-86391-12-4.
- CORSINI, R. J.: *The dictionary of psychology*. New York: BRUNNER-ROUTLEDGE, 2002. ISBN 1-58391-328-9.
- Česká arteterapeutická asociace [online]. Praha, © 2012 [cit. 13. března 2014]. Dostupné na WWW: <<http://www.arteterapie.cz/?podkategorie=arteterapie&clanek=22>>.
- DAVIDO, R.: *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. Praha: PORTÁL, 2001. ISBN 80-7178-449-4.
- DRÁBEK, V.: K teorii didaktické interpretace. In SLAVÍK, J., a kol.: *Multidisciplinární komunikace - problém a princip všeobecného vzdělávání*. Praha: PEDAGOGICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY, 2005. ISBN 80-7290-199-0.
- ECO, U.: *Meze interpretace*. Praha: KAROLINUM, 2005. ISBN 80-246-0740-9.
- GRÜN, A.: *Uzdravení skrze obrazy*. Praha: PORTÁL, 2013. ISBN 978-80-262-0485-5.
- HORYNA, B., ŠTĚPÁN, J., BLECHA, I., a kol.: *Filosofický slovník*. Olomouc: NAKLADATELSTVÍ OLOMOUC, 1998. ISBN 80-7182-064-4.
- KOMZÁKOVÁ, M.: „O čem vlastně arteterapie je a k čemu k klientovi dobrá“. *Arteterapie*, 2007, č. 13. s. 17-22.
- KOPTA, P.: Hermeneutika a symbol (Historie, současnost a využití symbolu v terapeutické práci). *Arteterapie*, 2005, č. 8, s. 8-15.
- KYZOUR, M.: Interpretace obrazu ve vztahu ke klasické teorii. *Arteterapie*, 2004, č. II/6, s. 38-45.
- KYZOUR, M.: K úvodu do interpretace. *Arteterapie*, 2005, č. 9, s. 5-11.
- KYZOUR, M.: Vybraná psychoanalytická pojetí symbolu a vztah primárního procesu a snové práce. *Arteterapie*, 2007, č. 15, s. 11-18.
- LIEBMANN, M.: *Skupinová arteterapie - Nápady, témata a cvičení pro skupinovou výtvarnou práci*. Praha: PORTÁL, 2005. ISBN 80-7178-864-3.
- LHOTOVÁ, M.: Filozofické aspekty arteterapeutických postupů (Artefakt v arteterapii a umění). *Arteterapie*, 2005, č. 8, s. 3-8.

- LHOTOVÁ, M.: *Proměny výtvarné tvorby v arteterapii*. České Budějovice: JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH, 2010. ISBN 978-80-7394-209-0.
- NAKONEČNÝ, M.: *Lexikon psychologie*. Praha: VODNÁŘ, 1995. ISBN 80-85255-74-X.
- NAKONEČNÝ, M.: *Úvod do psychologie*. Praha: ACADEMIA, 2003. ISBN 80-200-0993-0.
- MALCHIODI, C.: *Art therapy: changing lives, one image at a time* [online]. Overland Park: TEDx TALKS, 16. 1. 2013 [cit. 26. 3. 2014]. Dostupné na WWW: <<https://www.youtube.com/watch?v=yHu6909NTTc>>.
- MORSCHITZKY, H., SATOR, S.: *Když duše mluví řečí těla: stručný přehled psychosomatiky*. Praha: PORTÁL, 2007. ISBN 978-80-7367-218-8.
- RICOEUR, P.: *Úkol hermeneutiky (eseje o hermeneutice)*. Praha: FILOSOFIA, 2004. ISBN 80-7007-185-0.
- RIEDEL, I.: *Obrazy v terapii, umění a náboženství*. Praha: PORTÁL, 2002. ISBN 80-7178-531-8.
- ROBBINS, A.: Objektívni vztahy a arteterapie. In RUBIN, J., A. (ed.): *Přístupy v arteterapii - Teorie a technika*. Praha: TRITON, 2008. ISBN 978-80-7387-093-5.
- ROSAL, M.: Kognitivně-behaviorální arteterapie. In RUBIN, J., A. (ed.): *Přístupy v arteterapii - Teorie a technika*. Praha: TRITON, 2008. ISBN 978-80-7387-093-5.
- RUBIN, J., A. (ed.): *Přístupy v arteterapii - Teorie a technika*. Praha: TRITON, 2008. ISBN 978-80-7387-093-5.
- ŘÍČAN, P., KREJČÍŘOVÁ, D., a kol.: *Dětská klinická psychologie*. Praha: GRADA PUBLISHING, 1995. ISBN 80-7169-168-2.
- ŘÍČAN, P.: *Psychologie (Příručka pro studenty)*. Praha: PORTÁL, 2005. ISBN 80-7178-923-2.
- SILLAMY, N.: *Psychologický slovník*. Olomouc: NAKLADATELSTVÍ OLOMOUC, 2001. ISBN 80-244-0249-1.
- SLAVÍK, J.: *Od výrazu k dialogu ve výchově: Artefiletika*. Praha: KAROLINUM - nakladatelství Univerzity Karlovy, 1997. ISBN 80-7184-437-3.
- SLAVÍK, J.: *Umění zážitku, zážitek umění (teorie a praxe artefiletiky 1. díl)*. Praha: UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE - PEDAGOGICKÁ FAKULTA, 2001. ISBN 80-7290-066-8.
- SLAVÍK, J.: Výtvarný výraz – nástroj arteterapie. *Arteterapie*, 2006, č. 12, s. 7-19.
- Slovník cizích slov*. Praha: OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, 2005. ISBN 80-7360-289-X.
- SMÉKAL, V.: *Pozvání do psychologie osobnosti: Člověk v zrcadle vědomí a jednání*. 3. opr. vyd. Brno: BARRISTER & PRINCIPAL, 2009. ISBN 978-80-87029-62-6.

- SOKOL, J.: *Malá filosofie člověka. Slovník filosofických pojmů*. 3. rozšíř. vyd., Praha: VYŠEHRADEK, 1998. ISBN 80-7021-253-5.
- ŠICKOVÁ-FABRICI, J.: *Základy arteterapie*. Praha: PORTÁL, 2002. ISBN 80-7178-616-0.
- WADESON, H.: Eklektický přístup v arteterapii. In RUBIN, J., A. (ed.): *Přístupy v arteterapii - Teorie a technika*. Praha: TRITON, 2008. ISBN 978-80-7387-093-5.
- WINNICOTT, D. W.: *Lidská přirozenost*. Praha: PSYCHOANALYTICKÉ NAKLADATELSTVÍ, 1998. ISBN 80-86123-05-7.
- ŽENATÁ, K.: *Obrazy z nevědomí*. Praha: PORTÁL, 2005. ISBN 80-7367-033-X.

Abstrakt

Prášek, J.: *Možnosti a meze interpretace v arteterapii*. České Budějovice 2014. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce M. Lhotová.

Klíčová slova: interpretace, arteterapie, výklad, obraz, léčba, symbol, význam, vnímání, pochopení, porozumění, apercepce

Bakalářská práce pojednává o možném uplatnění prostředku interpretace během procesu arteterapeutické léčby. Zabývá se potenciálem, který může interpretační proces v arteterapii nabývat, různými podobami jeho uplatnění a významu pro léčbu. Dále jsou v práci rozpracovány kritéria pro určování pravdivosti interpretací a východiska a předpoklady, které je nutné či doporučené brát v úvahu, pokud má mít interpretační zákrok přínosný, tedy měnící, léčebný charakter. V závěrečné části je rozvedena otázka interpretace symbolů obsažených v kresbě. V úplném závěru je předloženo několik stručných zásad, podle kterých lze interpretační proces v arteterapeutické realitě řídit.

Abstract

The possibilities and limits of interpretation within art therapy

Key words: interpretation, art therapy, painting, treatment, symbol, meaning, perception, comprehension, understanding, aperception

The final bachelor work discusses possible use of the interpretation within art therapy. It deals with the use and the meaning of the interpretation which is seem to be quite potential for the treatment. Next point works with the perspective of criterium which defines conditiones for a just interpretations and its preconditions which are considered as essential if the interpretation should be beneficial, changing the view of pacient and so treatfull. In the end of the work there is put a question of the interpretation of symbols in the painting. To conclude whole piece there are set few principles by which we can operate and control this process of interpretation in art therapy.